ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΤΑΚΗ ΛΑΠΠΑ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΛΙΔΩΡΙΚΗΣ

Ο ΣΦΡΑΓΙΔΟΦΥΛΑΚΑΣ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ

Μὲ τὸ ὄνομα Λιδωρίκης(1) ἔχουμε δυὸ οἰκογένειες. Κι' οἱ δυὸ ὅμως τὸ πῆραν παρατσούκλι ἀπ' τὴν ἐπαρχία τους. Τὸ πραγματικὸ τῆς μιᾶς ἦταν Τούντας ἢ Παπαδογεωργόπουλος καὶ τῆς ἄλλης Σκαρλᾶτος. Συγγένεψαν ἀργότερα οἱ δυὸ οἰκογένειες γιατὶ ἀπ' τὴν πρώτη, ὁ Ἀναστάσης Λιδωρίκης (Τούντας) πῆρε γυναίκα του τὴ Χρυσάφω Λιδωρίκη (Σκαρλάτου). Ἔτσι μὲ τὸν καιρὸ γίναν σχεδὸν μιὰ οἰκογένεια.

Ὁ Θανάσης Λιδωρίκης ποὺ ἔγραψε τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτὰ ἦταν ἀπ' τὴν οἰκογένεια Σκαρλάτου.

Δὲν θ' ἀσχοληθοῦμε νὰ βιογραφήσουμε τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ συγγραφέα γιατὶ ὁ ἴδιος τὰ ἀναφέρει στὰ ἀπομνημονεύματά του. Μόνο θὰ συμπληρώσουμε μερικὰ γιὰ κεῖνο τὸν καιρὸ καὶ θὰ τὸν παρακολουθήσουμε ὕστερα στὸ λεύτερο ἑλληνικὸ κράτος.

Ὅταν πῆρε τὴν ἐμπιστευτικὴ θέση τοῦ σφραγιδοφύλακα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, παντρεύτηκε στὴν Ἄρτα τὴν κόρη τοῦ πλούσιου προύχοντα Ντέμου. Τὴν οἰκογένειά του ὅμως ποτὲ δὲ μετέφερε στὰ Γιάννενα ἀλλὰ ἔμενε στὴν Ἄρτα στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Ντέμου, κοντὰ στὴν ἐκκλησιὰ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Ἡ γυναίκα του ἦταν πολὺ ὄμορφη καὶ γιὰ τὴν οἰκογενειακή τους ζωὴ μᾶς δίνει μερικὲς γραμμὲς στὸ βιβλίο της ἡ κόρη τοῦ Λιδωρίκη, ποὺ γι' αὐτὴ θὰ γράψουμε περισσότερα πιὸ κάτω: «Ἤκουον αὐτὴν τὴν

Ὁ σφραγιδοφύλακας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ
ΘΑΝΑΣΗΣ ΛΙΔΩΡΙΚΗΣ

1. Σχετικὰ μὲ τὴ λέξη Λιδορίκι ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἐτυμολογίες. Ἔγραψαν: Καμπούρογλου Δημ. «Τοπωνυμικὰ παράδοξα» σελ. 14—18 Γεωργακᾶς περιοδ. Λαογραφία 1939 Τομ. ΙΒ' σελ. 185—189. Βλαχογιάννης Γιαν. περιοδ. Νέα Ἑστία 1944 Τομ. ΙΗ' σελ. 479 καὶ 711—713. Ἀνδριώτης Ν. περ. Νέα Ἑστία 1944. Τομ. ΙΗ' σελ. 601. Ὅσο γιὰ τὴ γραφὴ τοῦ Λιδωρίκη, κράτησα τὴν καθιερωμένη ἀπ' τὴν οἰκογένεια ἂν καὶ τὸ ω στ' ὄνομά τους ἔχει τόση σχέση ὅσο καὶ τὰ δυὸ π στὸ δικό μου.

πρωΐαν λέγουσαν εἰς τὸν σύζυγόν της, «Κύρ' Θανάση, σήκω τώρα εἶναι τόσος κόσμος στὸ μουσαφίρ ὀντᾶ (αἴθουσα ὑποδοχῆς) καὶ σὲ περιμένει». Οἱ σύζυγοι τότε, καὶ μὲ ὅλην τὴν ἀγερωχίαν τοῦ χαρακτῆρος των καὶ τὰ σατραπικὰ ἤθη των, πρὸς τὰς γυναίκας των, ὅμως ἐφέροντο μετὰ σεβασμοῦ, καὶ ἕν εἶδος αὐλικῆς ἐθιμοτυπίας ὑπῆρχε μεταξύ των διὰ τοῦτο καὶ ἡ σύζυγος προσηγόρευε μὲ τό, «Κύριε» τὸν ἄνδρα της, τὰ δὲ τέκνα τὸν πατέρα των ἔλεγον Αὐθέντην. Διεκρίνετο δὲ αὕτη ἡ εὐγένεια τῶν ἠθῶν, καὶ τῶν τρόπων, καθ' ὅλην τὴν ὑπόδουλον Ἑλλάδα, πρὸ πάντων ὅμως εἰς τὰ Ἰωάννινα» (1).

Στὴν Ἄρτα ἀπόχτησαν τὸ 1817 τὸ πρῶτο τους παιδί, τὸ Νῖκο.

Ἐπειδὴ ὁ Λιδωρίκης δὲν μποροῦσε νὰ μένει πάντα στὴν Ἄρτα, ἀλλὰ νὰ πηγαινοέρχεται στὰ Γιάννενα, θέλησε νὰ ἔχει στὸ σπίτι του ἕναν ἄνθρωπο δικό του, γιὰ τὰ ψώνια. Τότε πῆρε τὸ Γιάννη Μακρυγιάννη ποὺ ἦταν στὸ Λιδορίκι κοντὰ στὸν ἀδερφό του Παναγιωτάκη Λιδωρίκη.

Νὰ τί ἀναφέρει σχετικὰ στ' ἀπομνημονεύματά του ὁ Μακρυγιάννης: «Σὲ ὀλίγον καιρὸν γράφει ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀφέντη μου ἀπὸ τὰ Γιάννενα ὅτι θέλει ἕνα παιδὶ νὰ τοῦ κάνῃ χοσμέτι (ὑπηρεσία) Μ' ἔστειλαν ἐμένα. Ἦταν τίμιος ἄνθρωπος· τὸν λένε Θανάση Λιδορίκη. Τότε γυρεύει νὰ μ' ἀφήσῃ εἰς τὸ σπίτι του ἐμένα· δὲν ἤθελα νὰ κάτζω. Μοῦ εἶπε· «Θὰ κάτζῃς καὶ μὲ τὸ στανιό». Αὐτὸ δὲν μποροῦσα νὰ τὸ ἀποφύγω, ὅτ' εἶχε τὴ δύναμη. Ἔκατζα μὲ συμφωνίες ὅτι ἐγὼ ὡς δοῦλος δὲν κάθομαι. «Κάνω τὴν ὑπηρεσία τοῦ σπιτιοῦ σου, ὅμως θὰ γνωριστῶ καὶ μὲ τοὺς κατ ἰκους νὰ δανειστῶ, νὰ κάμω καὶ ἐμπόριο, ὅτι εἶμαι γυμνός, νὰ ντυθῶ. Πρώτη συμφωνία αὐτείνη, τοῦ εἶπα, καὶ δεύτερον τὰ ψώνια τοῦ σπιτιοῦ σου νὰ βαστάῃ ἡ γυναίκα σου τὰ χρήματα καὶ τὸν λογαριασμόν, ξέρει γράμματα, καὶ νὰ μοῦ δίνῃ νὰ τῆς ψωνίζω, νὰ ζυάζῃ ὅταν φέρνω τὸ ψώνιο καὶ ὅ,τι κάνῃ νὰ πλερώνῃ. Τὸ ἴδιον καὶ εἰ, τ' ἄλλα τὰ ψώνια, νὰ μὴν μὲ λέτε ὅτι σᾶς ἔκλεψα· ὅτι τώρα μὲ βλέπετε γυμνὸν καὶ αὔριον ντυμένον καὶ θὰ λέτε ὅτ' εἶμαι κλέφτης». Ἔκατζα μ' ἐκεῖνες τίς συμφωνίες ὅπου τοῦ εἶπα καὶ ἔκαμα σ' αὐτὸν δέκα χρόνους. Μοῦδωσε καὶ αὐτὸς διά μιστὸν τετρακόσια γρόσια ὅλα. Τοῦ ζήτησα ἕνα δάνειο καὶ μοῦ τὄδωσε μὲ τόκον τὰ δέκα δώδεκα τὸν χρόνον. Τοὔφκιασα ὁμολογία καὶ τὴν ἔχω ὡς σήμερον. Αὐτὸ τὸ τζιρακλίκι (ἀμοιβὴ) μὄκαμε κι' αὐτὸς(2)».

Μέσα λοιπὸν ἀπ' τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Λιδωρίκη ξεκίνησε ὁ ὕστερα Ρουμελιώτης στρατηγός.

Τὸ σπίτι του στὴν Ἄρτα ἦταν ἀνοιχτὸ στοὺς ξένους ποὺ φτάνανε ἐκεῖ. Σ' αὐτὸ φιλοξενήθηκαν ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι, καὶ δὲν βρίσκαν μόνο μιὰ ἀρχοντικὴ φιλοξενία, μὰ κι' ἄνθρωπο νὰ μποροῦν νὰ μιλήσουν, σπάνιο γιὰ τὴν ἐποχὴ κείνη. Γιατὶ ὁ Λιδωρίκης ἐξὸν ἀπ' τὰ Τούρκικα, κατάφερε νὰ μάθει καὶ νὰ μιλάει καλὰ Γαλλικὰ κι' Ἰταλικά.

Καὶ στὰ Γιάννενα σχετιζόταν μ' ὅλους τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους ποὺ ζοῦσαν τότε κεῖ. Γιὰ τὸ δάσκαλό του Ψαλλίδα ἦταν ὁ πιὸ καλός του φίλος.

Ἀπὸ τότε ἴσως νὰ εἶχε τὴν ἰδέα νὰ γράψει ἀπομνημονεύματα γιατὶ κρατοῦσε ὅτι ἦταν σχετικὸ μὲ τὸν Τεπελενλῆ. Στὸ Λιδωρίκη χρωστᾶμε σήμερα τὸ πρωτότυπο χειρόγραφο τὸ πιὸ ὁλοκληρωμένο, ἀπ' τὸ ποίημα τοῦ Ἀρβανίτη Χατζῆ Σεχρέτη, ποὺ ἔγραψε τότε γιὰ νὰ βιογραφήσει καὶ ἐξυμνήσει τὸν Ἀλῆ πασᾶ. Ἐπειδὴ ὁ Τεπελενλῆς τὴν «Ἀληπασιάδα» του, ἤθελε νὰ τὴν τυπώσει, τὸ ἔδωσε στὸν Ψαλ-

---

1. Παπαηλιοπούλου Πηνελόπης—Λιδωρίκη : «Σελίδες τινές τῆς Ἱστορίας τοῦ βασιλέως Ὄθωνος» σελ. 12.

2. Μακρυγιάννη Ι. Ἀπομνημονεύματα Τομ. Β' σελ. 14.

λίδα νὰ τὸ διορθώσει(1). Ὕστερ' ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ, ὁ Ψαλλίδας ἔδωσε τὸ χειρόγραφο στὸ Λιδωρίκη ποὺ αὐτὸς τὸ χάρισε στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη(2).

Ὁ Θανάσης Λιδωρίκης μ' ὅλο ποὺ εἶχε τὴν τόσο ὑπεύθυνη θέση τοῦ σφραγιδοφύλακα ποτέ του δὲν ἦταν πιστὸς στὸν ἀφέντη του, κι' οὔτε συμφωνοῦσε μὲ τὶς πράξεις του. Ἂν κακὴ μοῖρα τὸν ἔφερε πλάϊ στὸν Ἀλῆ Τεπελενλῆ, τὰ ἀπομνημονεύματά του μᾶς ἀποδείχνουν πὼς πολλὲς φορὲς διαφωνοῦσε μαζί του καὶ μὲ πόση ἀποστροφὴ κατεδίκαζε τὰ ἐγκλήματά του. Κι' ὅλο αὐτὸν τὸν καιρό, ἀψηφώντας ἀκόμα κι' αὐτὸ τὸ κεφάλι του, φρόντιζε πάντα γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Σχετικὰ ὁ Γούδας μᾶς λέει: «Γνωστὸν εἶναι ὅτι πολλάκις ἐμεσίτευσεν ὑπὲρ τῶν ἀδίκως πασχόντων, ἐνίοτε μάλιστα ἐπετύγχανε καὶ ν' ἀνακουφίζῃ ἢ καὶ νὰ σώζῃ τούτους. Ἡ δὲ σεμνότης τοῦ ἤθους του, ἡ περίνοια ἐν ταῖς σκέψεσι καὶ τὸ μειλίχιον τῶν τρόπων εἵλκυσαν ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ μὲν τυράννου καὶ τῶν υἱῶν τὴν ἐξιδιασμένην εὔνοιαν· ἁπάντων δὲ τῶν λοιπῶν συναδέλφων ριτζαλίων τὸ σέβας καὶ τὴν ὑπόληψιν(3)».

Τὴν κατήχησή του στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία δέχτηκε μ' ἐνθουσιασμό. Μ' ὅλες τὶς δυνάμεις καὶ μὲ σύνεση ἐργάστηκε γιὰ ν' ἁπλώσει τὸ ἐθνικὸ μυστικὸ καὶ νὰ προετοιμάσει τοὺς Ἕλληνες γιὰ τὸν ξεσηκωμό. Κι' ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ Ἀλῆς πῆρε στὴν ὑπηρεσία του σφραγιδοφύλακα καὶ τὸ Θανασούλα Βαλτινό, κι' ἔτσι ὁ Λιδωρίκης δὲν ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ βρίσκεται πάντα στὰ Γιάννενα καὶ πήγαινε συχνότερα στὴν Ἄρτα ποὺ ἔμενε γιὰ καιρὸ Ἀπ' τὴ Φιλικὴ πῆρε τὴν ἐντολὴ νὰ μπορεῖ νὰ κατηχεῖ κι' ἄλλους, κι' ἀπὸ τότε ἀφοσιώθηκε ὁλοκληρωτικὰ στὴν μεγάλη του ἀποστολή.

Ἀναγκαστικὰ κλείστηκε γιὰ λίγο καιρὸ μέσα στὸ κάστρο, στὰ Γιάννενα μὲ τὸν ἐπαναστάτη καὶ πολιορκημένο πιὰ Ἀλῆ πασᾶ. Ἀποζητοῦσε ὅμως τὴν περίσταση νὰ φύγει. Καὶ δὲν ἄργησε νὰ τοῦ δοθεῖ. Ὁ φρούραρχος τῆς Ἄρτας, ἄθρωπος ὡς τότε τοῦ Ἀλῆ, σὰν ἄκουσε πὼς ζύγωναν τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα, παράτησε τὸν ἀφέντη του καὶ προσχώρησε σ' αὐτούς. Ὁ Ἀλῆς ἔστειλε στρατὸ νὰ χτυπήσει τὸν ἀποστάτη. Ὁ Λιδωρίκης τότε, μὲ τὴ δικαιολογία νὰ γλυτώσει τάχα τὴν οἰκογένειά του πῆγε στὴν Ἄρτα μαζὶ μὲ τ' ἀσκέρια τοῦ Ἀλῆ. Κι' ἀφοῦ διώξαν τὸ φρούραρχο, δὲν ξαναγύρισε πιὰ στὰ Γιάννενα, ἀλλὰ ἔμεινε στὴν Ἄρτα γιὰ νὰ καταπιαστεῖ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Ἐκεῖ συναντήθηκε καὶ μίλησε σχετικὰ μὲ τοὺς καπεταναίους τῆς Ἄρτας, μὲ τὸ Γῶγο Μπακόλα κι' ἄλλους Ἕλληνες. Τὸ ἀρχοντικό του πιὰ ἔγινε τὸ κέντρο σ' ὅλους τοὺς Φιλικούς. Αὐτὸ ὅμως ἔπεσε στὴν ἀντίληψη τοῦ βοεβόδα τῆς Ἄρτας, Χασὰν πασᾶ, καὶ μιὰ μέρα τὸν φυλάκισε στὸ κάστρο, κρατώντας τον σ' αὐστηρὴ ἀπομόνωση. Μαζί του ἔπιασε καὶ τὸ Μακρυγιάννη.

Ὁ Χασὰν πασᾶς σύναξε ὅλα τὰ πράματα, ἔπιπλα, κομψοτεχνήματα καὶ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ φυλακισμένου Λιδωρίκη, καὶ τὰ ἔκλεισε σ' ἕνα ξεχωριστὸ δωμάτιο στὸ ἴδιο τὸ σπίτι χωρὶς νὰ τὰ κλειδώσει. Ἡ γριὰ Ντέμαινα ποὺ ἔμενε μαζὶ μὲ τὸ γαμπρό της καὶ κάτι εἶχε μυριστεῖ, πῆρε ἀπ' τὸ δωμάτιο ὅλα τὰ χαρτιὰ ποὺ μποροῦσαν νὰ βαρύνουν τὸ γαμπρό της Λιδωρίκη καὶ τὰ ἔδιωξε σ' ἄλλο σπίτι.

Στὴν Ἄρτα διαδόθηκε πὼς σὲ λίγο ὁ Χασὰν θὰ ἔκοβε τὸ κεφάλι τοῦ Λιδωρίκη καὶ τὴν περιουσία του θὰ τὴ δήμευε. Κάποιος περαστικὸς ἀπὸ κεῖ Τοῦρκος τὰ ἄκουσε. Φτάνοντας στὰ Γιάννενα τὸ εἶπε μὲ μιᾶς στὸν Ὁμὲρ Βρυώνη, μπὲη ἀκόμα τότε, ποὺ ἤξερε πόσο ἀγαποῦσε κι' ἐκτιμοῦσε τὸ Λιδωρίκη. Φρένιασε ἀπ' τὸ κακό του ὁ Βρυώνης καὶ θέλησε νὰ σώσει τὸν ἀγαπητό του φίλο. Ἂν κι' ἦταν περασμένα τὰ μεσάνυχτα, κάλεσε στὸ κονάκι του ὅλους τοὺς καπε-

1. Σάθας Κ. Ἱστορικαὶ διατριβαὶ σελ. 126.
2. Ἀραβαντινοῦ Σπ. Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ σελ. λε'
3. Γούδα Α. «Βίοι Παράλληλοι Τομ. Ζ' σελ. 344.

ταναίους 'Αρβανίτες καὶ κατὰ τὸ Γούδα, τοὺς εἶπε: «Οἱ χαλντούπιδες ('Ανατολίτες Τοῦρκοι) θὰ ἐξαγριώσουν ὅλους τοὺς ραγιάδες, θὰ φονεύσουν τινάς τούτων, ἵνα δημεύσουν τὴν περιουσίαν των, κι' ἔπειτα θὰ ἔλθῃ ἡ σειρά μας. Τὸν συνετώτερον Λιδωρίκην μέλλει νὰ ἀποκεφαλίσῃ ἢ καὶ ἀπεκεφάλισεν ἴσως ὁ Βοϊβόδας 'Αρτης μόνον ἵν' ἁρπάσῃ τὴν περιουσίαν του. Ἔγραψα λοιπὸν τὸ μπουγιουρδὶ τοῦτο καὶ σᾶς προσεκάλεσα, ἵνα ὑπάγωμεν ἅπαντες συνάμα εἰς τοῦ ἀρχιστρατήγου κ' αἰτήσωμεν τὴν σφράγισίν του, ἵνα σωθῇ ὁ κοινὸς ἡμῶν φίλος Λοιδωρίκης, ἄλλος εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου θὰ πάθωμεν τὰ αὐτά»(1).

'Αφοῦ ὑπόγραψαν ὅλοι τὸ μπουγιουρντί, πῆγαν στὸ κονάκι τοῦ 'Ισμαὴλ πασᾶ—Πλιάσα, ποὺ ἦταν ἀκόμα ὁ ἀρχηγὸς τῆς πολιορκίας τοῦ 'Αλῆ πασᾶ. 'Ο ἀγουροξυπνημένος Πλιάσας, ἀναγκάστηκε νὰ ὑπογράψει καὶ νὰ σφραγίσει τὸ μπουγιουρτί, ποὺ ὁ Βρυώνης τὸ ἔστειλε μὲ μιᾶς στὴν "Αρτα μὲ τάταρη (ταχυδρόμο).

'Αναγκάστηκε πιὰ ὁ Χασὰν νὰ βγάλει ἀπ' τὴ φυλακὴ τὸ Λιδωρίκη καὶ τὸ Μακρυγιάννη, ἂν κι' ὁ τελευταῖος γράφει: «Μὲ πολλὲς πληρωμὲς ὁπούκαμε ὁ πατριώτης μου σωθήκαμε. Καὶ ἀφοῦ σωθήκαμε τοῦ εἶπα νὰ φύγωμε νὰ πᾶμε εἰς τὴν πατρίδα μας εἰς τὸ Λιδορίκι νὰ σωθοῦμε. Δὲν μ' ἄκουσε(2)».

Λεύτερος ὁ Λιδωρίκης δὲν ἔφυγε ὅπως τὸν παρακίνησε ὁ Μακρυγιάννης κι' ἄλλοι γνωστοὶ καὶ φίλοι του, μὰ ἔμεινε στὴν "Αρτα γιὰ νὰ προετοιμάσει τὴν 'Επανάσταση. Οἱ κίνδυνοι ποὺ τὸν τριγύριζαν δὲν ἦταν μικροί, ἀλλὰ ὁ συνειδητὸς Φιλικὸς τοὺς ἀψηφοῦσε.

Καταπιάστηκε πρῶτα μὲ τὴν πλαστὴ κείνη 'Ελληνο—'Αρβανίτικη συμμαχία ποὺ ἀναφέρει στ' ἀπομνημονεύματά του. Κι' ὕστερα ἀπὸ συνεννόηση μ' ἄλλους Φιλικοὺς θέλησε νὰ ἐκμεταλλευτεῖ γιὰ ὄφελος τῆς 'Ελληνικῆς 'Επανάστασης κι' αὐτὸν τὸν ἀποστάτη 'Αλῆ πασᾶ. Πῆγε στὰ Γιάννενα καὶ τοῦ πρότεινε νὰ βοηθήσει τοὺς "Ελληνες σὰν θὰ ἐπαναστατοῦσαν, ὅπως καὶ στὸ Βρυώνη, κι' οἱ "Ελληνες σ' ἀντάλλαγμα θὰ βοηθοῦσαν τὸν 'Αλῆ. Κι' οἱ δυό τους ὅμως ἀρνήθηκαν κι' αὐτὸς ξαναγύρισε στὴν "Αρτα.

"Υστερ' ἀκολούθησαν οἱ ἐνέργειές του γιὰ τοὺς Σουλιῶτες ποὺ ἀναφέρονται ἀπ' τὸν ἴδιο, καὶ γι' αὐτὸ τὰ παραλείπω.

Στὸ μεταξὺ εἶχε ἀναλάβει τὴν πολιορκία τοῦ 'Αλῆ, ὁ Χουρσὴτ πασᾶς. 'Ο Χουρσὴτ ποὺ ἤξερε τὴν ἐπιρροὴ ποὺ εἶχε ὁ Λιδωρίκης στοὺς "Ελληνες, θέλησε νὰ τὸν πιάσει Φαίνεται ὅμως πὼς εἰδοποιήθηκε ἀπ' τὸ φίλο του 'Ομὲρ Βρυώνη. "Εφυγε νύχτα ἀπ' τὴν "Αρτα, τόσο ἄξαφνα ποὺ δὲ χαιρέτησε οὔτε τοὺς δικούς του καὶ πῆγε κι' ἀντάμωσε σ ὁ Βραχῶρι τὸ Γῶγο Μπακόλα.

"Οταν σὲ λίγο μαθεύτηκε στὴν "Αρτα ὅτι τὰ ἑλληνικὰ ἐπαναστατικὰ σώματα εἶχαν φανεῖ γύρω, ὁ Χασὰν ἔστειλε νὰ ξαναπιάσει τὸ Λιδωρίκη, ποὺ τούτη τὴ φορὰ δὲν τὸν βρῆκε γιατί πρόκανε κι' ἔφυγε. Τότε ὁ Χασὰν ξέσπασε τὴ μανία του στὴν οἰκογένεια τοῦ Λιδωρίκη. 'Εδῶ ὅμως τὰ παθήματά της, θ' ἀφήσουμε τὴν κόρη του νὰ μᾶς διηγηθεῖ. «'Απεστάλησαν παρὰ τοῦ πασσᾶ στρατιῶται ὅπως σφραγίσωσι τὰ δωμάτια τοῦ οἴκου, ἐκτὸς ἑνὸς διὰ τὴν χρῆσιν τῆς οἰκογενείας καὶ τὸ μαγειρεῖον, τὴν δὲ σύζυγον τοῦ ἀποστάτου, ὅπως ὠνόμαζον τότε τοὺς "Ελληνας, ὁδηγήσωσι παρὰ τῷ πασσᾷ, ὡς σκλάβαν. Τότε καὶ πάλιν ὁ μικρὸς παῖς Νικόλαος ἐθαυμάσθη, καὶ ἐπέσυρε τὴν συμπάθειαν καὶ αὐτῶν τῶν Τούρκων ἀκόμη, διότι ὁ ἀρχηγὸς τῶν στρατιωτῶν ἀφοῦ ἐξετέλεσε τὴν σφράγισιν καὶ ἔθεσε φύλακας εἰς τὴν ἐξώθυραν, διέταξε τὴν μητέρα του νὰ στολισθῇ, ὅπως ὁδηγήσῃ αὐτὴν πρὸς τὸν πασσᾶ. Τῆς μητρός του ἀνθισταμένης καὶ ἐπιζητούσης νὰ κερδίσῃ καιρόν, ἕως οὗ εἰδοποιηθῶσιν οἱ φίλοι τοῦ συζύγου της, καὶ σώσωσιν αὐτὴν τοῦ αἴσχους, ὁ Νικόλαος ἐννόησεν

1. Γούδας Τομ. Ζ' σελ. 319.
2. Μακρυγιάννη Τομ. Β' σελ. 17.

ὅτι συμβαίνει τι τὸ ἀπαρέσκον τῇ μητρί του, καὶ σταθεὶς ἐνώπιον τοῦ Τούρκου ἀξιωματικοῦ ἀγερώχως, ἔχων τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς μικρᾶς σπάθης του, τὴν ὁποίαν δὲν ἀπεχωρίζετο ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς φυλακίσεως τοῦ πατρός του, λέγει—ἡ μάνα εἶναι ἰδική μου, δέν εἶναι τοῦ πασσᾶ, πήγαινε νὰ τοῦ τὸ πῆς—ὁ Τοῦρκος ἀξιωματικὸς ἐνθουσιῶν τὸν ἐσήκωσε εἰς τὰς ἀγκάλας καὶ τὸν ἠσπάσθη λέγων—μασαλὰ μασαλὰ αὐτὸ θὰ γίνῃ μεγάλο ἄντρωπο—ἦτο Τουρκαλβανός, ὡμίλει ὀλίγον τὴν Ἑλληνικὴν. Τοῦτο τὸ ἐπεισόδιον ἔδωκεν καιρόν, κατέφθασαν οἱ προεστῶτες καὶ ὁ τότε ἰατρὸς τοῦ οἴκου Κωλέττης, ὁ μετέπειτα μέγας πολιτικός, ὅστις ὀξύνους καὶ ἄνθρωπος τῶν περιστάσεων κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν ἀξιωματικόν, νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἀμέσως παρουσίασιν τῆς δεσποίνης ἐνώπιον τοῦ πασσᾶ, ὑποσχόμενος αὐτὸς καὶ μετὰ τῶν ἄλλων προεστώτων νὰ προσέλθῃ τὴν ἐπαύριον.

Πράγματι ὁ Κωλέττης τῇ συνεβούλευσε νὰ ὑπάγῃ τὴν ἐπαύριον μετὰ τῆς μητρὸς της εἰς τὸν πασσᾶ, ἀλλ' ἀναβαίνουσα ἐν τῷ μέσῳ τῆς κλίμακος νὰ ὑποκριθῇ τὴν λιπόθυμον, ὥστε οὗτος ὡς ἰατρὸς νὰ λάβῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναγγείλῃ τῷ πασσᾷ τὴν ἐνδιαφέρουσαν κατάστασίν της, καὶ κατωρθώσῃ νὰ μείνῃ ἐν τῷ οἴκῳ της, δῆθεν μὲν μέχρι τοῦ τοκετοῦ, πράγματι δέ, ἕως οὗ ἔλθωσι τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα καὶ εὐκολυνθῇ ἡ φυγή των.

Ἀλλ' ἡ ἀτυχὴς δέσποινα δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ ὑποκριθῇ, διότι μόλις ἀνέβη ὀλίγας βαθμίδας ἀντικρύζει τὸ βλέμμα τοῦ Πασσᾶ, ὅστις διὰ τινος παραθύρου παρεμόρευε τὴν ἔλευσίν της. Ἡ λιποθυμία τότε ἐπῆλθε πραγματική, καὶ μάλιστα ἐπικίνδυνος. Ὁ πασσᾶς ἐπέτρεψε τὴν ἐν τῷ οἴκῳ της διαμονήν, ἀποστέλλων καθ' ἑκάστην ἀξιωματικόν, νὰ μανθάνῃ τὰ περὶ αὐτῆς, καὶ νὰ ἐρωτᾷ τὴν μαῖαν.

Βλέπων ὁ μικρὸς Νικόλαος, ὅτι καθ' ἑκάστην ὅτε παρουσιάζετο ὁ ἀξιωματικὸς ἀπεσταλμένος ἡ μήτηρ του εἰσήρχετο βίᾳ εἰς τὴν κλίνην ὑπὸ τὸ ἐφάπλωμα, ἔκαμε τὴν σκέψιν εἰς τὴν μικρὰν κεφαλήν του, ὅτι ὤφειλε νὰ εἰδοποιῇ τὴν μητέρα του διὰ τὴν παρουσίαν ὁποιουδήποτε Τούρκου, καὶ καθήμενος καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὸ παράθυρον, καὶ ἅμα τῇ ἐμφανίσει Τούρκου διαβάτου, ἔτρεχε σύρων τὸ ἐφάπλωμα μὲ τὰς δύο χεῖρας, ἀγωνιῶν νὰ τὸ φέρῃ ὅπου εὑρίσκετο ἡ μήτηρ του διὰ νὰ τὴν σκεπάσῃ λέγων—«μάνα, σκεπάσου καλά, Τοῦρκοι ἔρχονται» (1).

Ἡ Λιδωρίκη γέννησε κόρη ποὺ σὲ λίγο πέθανε, κι' ἐνῶ ἀκόμα βρισκότον λεχώνα στὸ σπίτι της, ἔφτασε στὴν Ἄρτα μὲ στρατὸ ὁ ἀνηψιός του Βρυώνη, Χασὰν μπέης. Ἐπειδὴ ἡ Λιδωρίκη δὲν θὰ μποροῦσε νὰ κοροϊδεύει ἄλλο μὲ τὴ λεχωνιά της τὸ Χασὰν πασσᾶ, οἱ Ἀρτινοὶ προεστοί, συμβούλεψαν τὴ μητέρα της τὴ Ντέμαινα νὰ πάει νὰ παρακαλέσει τὸν μπέη, νὰ μεσολαβήσει στὸν πασσᾶ γιὰ τὴν κόρη της. Ἡ Ντέμαινα μὲ πλούσια δῶρα καὶ μὲ τὸ μικρὸ Νῖκο Λιδωρίκη, πῆγε στὸ μπέη. Ὁ Χασὰν ποὺ ἤξερε τὸ σύνδεσμο τοῦ θείου του Βρυώνη μὲ τὸ Λιδωρίκη, ἐνδιαφέρθηκε γι' αὐτή. Μίλησε στὸ Χασὰν πασσᾶ μὰ κεῖνος ἦταν ἀμετάπειστος. Ὁ μπέης ὅμως ἐπέμενε καὶ παρὰ λίγο νὰ σκοτωθοῦν οἱ δυὸ Χασάνιδες.

Σὰν ζύγωσαν τὰ ἑλληνικὰ ἐπαναστατικὰ σώματα στὴν Ἄρτα κι' ὁ Χασὰν μπέης ἔγῆκε νὰ τὰ χτυπήσει, παράγγειλε στὴ Λιδωρίκη νὰ πάει νὰ φυλαχτεῖ στὸ Ἀγγλικὸ προξενεῖο. Πηγαίνοντας πῆρε μαζί της κι' ὅλα τὰ πολύτιμα πράματα τοῦ σπιτιοῦ της, ἀκόμα καὶ τὸ ρουχισμό.

Τὴν παραμονή, πρὶν κάνουν οἱ Ἕλληνες τὴν ἐπίθεση κατὰ τῆς Ἄρτας—Ἰούλιος 1821, ὁ Λιδωρίκης εἶδε ἕνα ὄνειρο: Παρουσιάστηκε μιὰ γυναῖκα ὁλόμαυρα ντυμένη καὶ στὸ ἕνα της χέρι κρατοῦσε τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁϊ Σπυρίδωνα καὶ στὸ ἄλλο πλευρὸ ἀνθρώπινο. Τοῦ λέει: «Θανάση ξύπνα καὶ πάρε αὐτὸ τὸ πλευρὸ ποὺ σοῦ προσφέρει ὁ Ἅγιος». Ὁ Λιδωρίκης ξύπνησε καὶ ξήγησε τὸ ὄνειρο γιὰ καλὸ τῆς οἰκογενείας του. Κατὰ τὴν ἐπίθεση ποὺ κάνανε οἱ Ἕλληνες μέσα στὴν Ἄρτα,

1. Παπαηλιοπούλου Σελ. 18.

ἀνάθεσε στὸ Μακρυγιάννη, ποὺ γνώριζε καλὰ τὸν τόπο, νὰ πάρει μερικὰ παλληκάρια καὶ νὰ πάρει τὴν οἰκογένειά του. Ὁ Μακρυγιάννης μέσα στὴν ἀναταραχή, ἐξετέλεσε μ' ἐπιτυχία τὴν ἀποστολή του. «Πεινῶντες καὶ διψῶντες ἀλλὰ πλήρεις γενναιότητος, καρτερίας καὶ ἐλπίδων διέβησαν πεζῇ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, φθάσαντες περὶ τὰ ἐξημερώματα ἐκτὸς τῆς βολῆς τοῦ ἐχθροῦ, ὅπου ἐδέησε νὰ ἀναπαυθῶσιν ὀλίγον, καὶ ὅπου ὁ Μακρυγιάννης ἀφωσιωμένος θεράπων ζεσχίσας τὴν φουστανέλλα του περιέδεσε τοὺς αἱματωμένους πόδας τῶν γυναικῶν (1). Κι' ὅταν σὲ δυὸ μέρες ὁ Μακρυγιάννης ἔφτασε στὸ στρατόπεδο τοῦ Τσόγκα ποὺ βρισκόταν ὁ Λιδωρίκης, τοῦ παράδωσε τὴν οἰκογένεια, λέγοντάς του:—Δὲν σοῦ χρωστῶ ἄλλο τίποτας διὰ τὸ ψωμὶ ὁποὔφαγα τόσα χρόνια εἰς τὸ σπίτι σου»(2).

Ὅταν σὲ λίγο τὰ ἑλληνικὰ σώματα πάτησαν τὴν Ἄρτα καὶ ξέσπασαν σ' ἄγρια λεηλασία, μπήκανε καὶ στὸ ἀγγλικὸ προξενεῖο. Χωρὶς νὰ ξέρουν, ἅ παιξον κι' ὅλα τὰ πράματα τοῦ Λιδωρίκη. Κι' ἔτσι ἡ οἰκογένειά του ἀπόμεινε μόνο μὲ τὰ ροῦχα ποὺ φοροῦσαν. «Εὐτυχῶς ἦσαν χρυσοενδυμέναι κατὰ τὴν τότε συνήθειαν καὶ ἔφερον ἐπὶ κεφαλῆς μικρὸν φέσιον μὲ μαργαρίτας καὶ χρυσᾶ νομίσματα γύρωθεν, πολύτιμα δὲ δακτύλια εἰς τὰς χεῖρας, ἅτινα ἐχρησίμευσαν κατόπιν πρὸς διατροφὴν τῆς οἰκογενείας ἐπὶ πέντε ὁλόκληρα ἔτη»(3), γράφει ἡ Λιδωρίκη ποὺ στὸ βιβλίο της ἀναφέρει ὅλες τὶς ταλαιπωρίες τῆς οἰκογενείας της κατὰ τὸν Ἀγῶνα(4).

Γιὰ νὰ προφυλάξει τότε ὁ Λιδωρίκης τὴν οἰκογενειά του τὴν ἔστειλε στὸ νησὶ Κάλαμο, κεῖ ποὺ εἶχαν συναχθεῖ κι' ἄλλοι Ἠπειρῶτες πρόσφυγες.

Σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς Ἐπαγάστασης ὁ Λιδωρίκης, γράφει ὁ βιογράφος του Γούδας: «Εἰς τὴν τῶν ὅπλων χρῆσιν οὐδέποτε ἀνεμίχθη διότι οὐδέποτε ἔσχε τὴν ἐλαχίστην πρὸς ταῦτα κλίσιν· τοὺς πάντας ὅμως ἐξώρκιζεν οὐδεὶς νὰ φεισθῶσι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Ἰδίως δ' ἐπέμενε νὰ πείθῃ τοὺς ἀποτεθαρρυμένους, λέγων, ὅτι ἐπὶ τέλους τὰ Εὐρωπαϊκὰ Κράτη, καὶ ἄκοντά τινα ἴσως, θ' ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν λαῶν των νὰ κηρύξωσι καὶ προστατεύσωσιν ἴσως καὶ ἐνόπλως τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται, προσέθετεν, ἐπιμονὴ παρ' ἡμῶν καὶ τάξις. Ταῦτα πράττων, διῆλθεν ἅπαντα τὸν ἀγῶνα παντὶ ἄμεμπτος καὶ ἀμέτοχος τῶν ἐπ' αὐτοῦ γινομένων δυστυχῶς ἐμφυλίων διενέξεων καὶ σπαραγμῶν(5)»

Κατὰ τὸν Ἀγῶνα ἀντιπροσώπευσε τὴν ἐπαρχία του Λιδορίκι πληρεξούσιος στὶς ἐθνοσυνελεύσεις ποὺ γιναν.

Ὅταν ἦρθε ὁ Καποδίστριας, ἀπ' τοὺς πρώτους χρησιμοποίησε σὲ διοικητικὴ θέση τὸ Λιδωρίκη. Τὸν διώρισε διοικητὴ Λειβαδιᾶς σὲ μιὰ δύσκολη περίσταση γιατὶ ὅλη ἡ περιοχὴ ἐκείνη βρισκόταν τότε στὴν τουρκικὴ κατοχή. Γι' αὐτὸ καὶ προσωρινὰ ὁ Λιδωρίκης εἶχε τὴν ἕδρα του στὴν Ἀράχωβα. Ὕστερα ἀπ' τὴ μάχη τῆς Πέτρας, ἀφοῦ λευτερώθηκε ὁ τόπος τὴ μετέφερε στὴ Λειβαδιά. Μὲ μιᾶς καταπιάστηκε νὰ τακτοποιήσει ὡρισμένα πράματα καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα τὸ ἐπισιτιστικὸ ποὺ ἀπ' τὶς ἀπανωτὲς μάχες βρισκόταν σ' ἄθλια κατάσταση. Ὕστερα ὁ Κυβερνήτης τὸν κάλεσε στ' Ἀνάπλι καὶ τὸν ἔκανε γερουσιαστή.

Ὡς νὰ φτάσει ὁ βασιλιᾶς Ὄθωνας ἀποφασίστηκε νὰ ἐκλέξουν τριμελῆ ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ κυβερνήσει προσωρινὰ κι' ἡ ἀντιπολίτευση πρότεινε τὸ Λιδωρίκη. Κεῖνος ὅμως ἀρνήθηκε. Κι' ὕστερα ἀπ' τὸν ἐρχομὸ τοῦ βασιλιᾶ Ὄθωνα ἡ ἀντιβασιλεία τὸν διώρισε διοικητὴ στὴν Καρύταινα. Δὲν ἔμεινε γιὰ πολὺ στὴν καινούργια του θέση κι ἀποτραβήχτηκε στὰ Σάλωνα. Ἐπειδὴ ὅμως στενοχωριόταν οἰκονομικὰ δέχτηκε τὴ θέση τοῦ ἔπαρχου Λειβαδιᾶς, καὶ τὸ 1835 σύμβουλος ἐπικρατείας. Τότε

1. Παπαηλιοπούλου Σελ. 21.
2. Μακρυγιάννης Τομ. Β' σελ. 11.
3. Παπαηλιοπούλου σελ. 21.
4. Παπαηλιοπούλου σελ. 23—75.
5. Γούδας Τομ. Ζ' σελ. 353

ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στὴν Ἀθήνα μ' ὅλη τὴν οἰκογένειά του κι' ἔμενε στὴν ὁδὸν Ἀδριανοῦ. Στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1843 ποὺ καταργήθηκε τὸ συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας ἔμεινε καὶ πάλι χωρὶς θέση. Γιὰ λίγο ὅμως γιατὶ τὸν διώρισαν μέλος τῆς μικτῆς ἐπ τροπῆς γιὰ τὶς Ὀθωμανικὲς ἀποζημιώσεις. «Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ ἐπληροφόρησαν ἡμᾶς, ὅτι ἐγένοντο πολλαὶ ἀπόπειραι προσεφέρθη μάλιστα καὶ μέγα ποσὸν χρημάτων πρὸς δελεασμὸν τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' ἅπαντα ἀπέτυχον»(1) γράφει ὁ Γούδας.

Γιατὶ ὁ Λιδωρίκης μ' ὅλο ποὺ ὁ νεανικός του χαρακτῆρας διαπλάστηκε στὸ ἀνήθικο περιβάλλον τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, δὲν διεφθάρηκε μὰ ἔμεινε ἕνας ἁγνός, σεμνὸς κι' ἠθικὸς Ρουμελιώτης.

Ἀργότερα, ὁ πρωθυπουργὸς Κωλέτης τὸν ἔκανε γερουσιαστὴ κι' ἔμεινε ὡς ὅτου καταργήθηκε τὸ σῶμα. Γιὰ κείνη τὴν ἐποχὴ ἔχουμε μιὰ περιγραφή του, ἀπ' τὴν κόρη του, σὲ κάποιο χορὸ στὸ παλάτι. «Ὁ πατήρ μας μὲ τὰς ὡραίας λευκάς του τρίχας, μὲ τὴν φουστανέλλαν του, τὴν ζώνην του δεκάκις περιτυλίσσουσαν τὴν μέσην του, διὰ τοῦ γιωστοῦ ἐκ Λαχώρης τῆς Περσίας, λαμπροῦ ὑφάσματος, τὸν αὐστηρὸν ἁπλοῦν ἐπενδύτην ἐξ ἐριούχου κυανομαύρου, μὲ τὴν περίφημον μηλωτήν, ἥτις μέχρι τῶν ὤτων περιέβαλλε, καὶ τῷ προσέδιδε τὸ ὕφος τούρκου πασσᾶ μᾶλλον ἢ Ἕλληνος γερουσιαστοῦ»(2).

Ἐνῷ ὅμως ἦταν γερουσιαστὴς τὸν διώρισαν καὶ βασιλικὸ ἐπίτροπο στὴν Ἱερὰ Σύνοδο ποὺ ἔμεινε ὡς τὸ 1854.

Ὁ γιός του Ἀριστομένης πολιτευόταν στὴν ἐπαρχία Λιδορικιοῦ καὶ τὸ 1859 δημοσιεύτηκε σ' ἐφημερίδα(3) λίβελλος κατὰ τῆς οἰκογενείας τους μὲ τὰ ἀρχικὰ Χ.Α.Γ. Σὲ λίγο σ' ἄλλη ἐφημερίδα(4) ποὺ περιέγραφε τὴν ἄθλια οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς οἰκογενείας του. Ἦταν ἀλήθεια, γιατὶ ὁ Θανάσης Λιδωρίκης ἦταν ἀνώτερος χρημάτων. Ἂν καὶ προεπαναστατικὰ εἶχε τεραστία περιουσία, προῖκα ἀπ' τὴ γυναίκα του, ὕστερα ζοῦσε μόνο μὲ τὸ μισθό του κι' ἀργότερα μὲ τὴ σύνταξή του.

Ἦταν ἀπ' τοὺς πιὸ πιστοὺς Ὀθωνικούς. Γιὰ τὶς δημοκρατικὲς ἰδέες ποὺ εἶχε τότε ἡ σπουδάζουσα φοιτητικὴ νεολαία, ἔλεγε ὁ Λιδωρίκης γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο πὼς «θὰ μᾶς φάει τὴν σκέπην τοῦ κεφαλιοῦ μας» δηλαδὴ τὸν Ὄθωνα.

Κι' ὅταν τὰ λόγια του μὲ τὸν καιρὸ ἀλήθεψαν, ὁ Λιδωρίκης δὲν ἀποτραβήχτηκε μόνο ἀπ' τὴ δημοσία ζωὴ μὰ κλείστηκε στὸ σπίτι του. Σπάνια κυκλοφοροῦσε. Καὶ στὶς 5 Ἀπριλίου τοῦ 1868 πέθανε 80 χρονῶν. Ἡ κηδεία του ἔγινε «μετὰ πάσης ἐκκλησιαστικῆς καὶ στρατιωτικῆς παρατάξεως» κι' ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα ἔγραφε γι' αὐτὸν στὴ νεκρολογία του: «Ὑπηρετήσας, ὡς πατριώτης ἀκραιφνὴς καὶ δραστήριος, καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα, προήχθη ἐπὶ τῆς προτέρας βασιλείας, ἧς διετέλεσε μέχρι πνοῆς ἐσχάτης πιστὸς φίλος. Πατὴρ ἀγαθὸς καὶ φιλόστοργος, φίλος πιστὸς καὶ προσηνής, εἵλκυσε ζῶν τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμὸν τῆς κοινωνίας»(5).

Αὐτὸς ἦταν ὁ Θανάσης Λιδωρίκης.

***

Ἐπειδὴ ἀνάφερα στὴ βιογραφία τοῦ Λιδωρίκη τὴν κόρη του, γι' αὐτὸ θὰ γράψω δυὸ λόγια καὶ γι' αὐτή. Ἡ Πηνελόπη ἦταν τὸ δεύτερο παιδί του καὶ παντρεύτηκε στὰ 1858 τὸ νομάρχη Ἠλία Παπαηλιόπουλο. Ὅπως ὁ πατέρας της μᾶς ἄφησε τὰ τόσο πολύτιμα ἀπομνημονεύματα, ἔτσι καὶ κείνη στὰ 1898 μᾶς χάρισε τὸ ἀνώνυμο βιβλίο της «Σελίδες τινες τῆς Ἱστορίας τοῦ βασιλέως Ὄθωνος». Εἶναι κι' αὐτὸ μοναδικὸ στὸ εἶδος του γιὰ τὴν ἐποχή της, τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν Ἀμαλία,

1. Γούδας Τόμ. Ζ' σελ. 356.
2. Παπαηλιοπούλου Σελ. 211.
3. Ἐφημ. Αὐγὴ 8)8) 1859.
4. Ἐφημ. Αἰὼν 24) 8) 1859
5. Ἐφημ. Αἰὼν 11) 4) 1868.

καὶ γιὰ τοὺς παλατιανοὺς ποὺ μᾶς περιγράφει καὶ σήμερα ἔγινε ντοκουμέντο γιὰ κεῖνα τὰ χρόνια. Δὲν παράλειψε ν' ἀναφέρει ἀκόμα καὶ μερικὰ περιστατικὰ γιὰ τὴν 'Επανάσταση. Κι' ἂν ὁ Λιδωρίκης μᾶς ἔδωσε προσωπικὲς ἐντυπώσεις ἀπ' τὸν 'Αλῆ πασσᾶ γιατὶ ἔζησε κοντά του δέκα χρόνια στὴν ἐμπιστευτικὴ θέση τοῦ σφραγιδοφύλακα, κι' ἡ Πηνελόπη τὸ ἴδιο. Γιατὶ κι' αὐτὴ Κυρία τῶν Τιμῶν τῆς βασίλισσας 'Αμαλίας ἀπ' τὸ 1849 ὡς τὸ 1858, ἔζησε κοντά της δέκα χρόνια, γνώρισε καλὰ τοὺς βασιλιάδες καὶ τοὺς παλατιανοὺς ποὺ μᾶς φανέρωσε ὕστερα μὲ ζωντάνια στὸ βιβλίο της. Δὲν περιωρίστηκε μόνο στὸ ἀνώνυμο κεῖνο βιβλίο της, ἀλλὰ γριὰ πιὰ 80 χρόνων, δημοσίευσε στὴν ἐφημερίδα τῶν Κυριῶν ἀπ' τὸ 1903 ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 1904 ἀρκετὰ ἄρθρα της σχετικὰ μὲ τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν 'Αμαλία καὶ γιὰ διάφορες γυναῖκες τῆς ἐποχῆς της.

Ἡ Πηνελόπη πέθανε στὶς 3 Αὐγούστου τοῦ 1904 καὶ δικαιολογημένα ἡ Καλλιρρόη Παρρὲν ἔγραψε γι' αὐτή. «'Εὰν ἔζη εἰς ἄλλον τόπον καὶ ὑπὸ διαφόρους κοινωνικὰς καὶ βιωτικὰς συνθήκας θὰ ἔμενε τὸ ὄνομά της ὡς μιᾶς προσωπικότητος ἐξ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι δίδουν τὴν ἀτομικὴν σφραγῖδα των εἰς τὴν ἐποχήν των»(1).

* * *

Καὶ τώρα μερικὰ γιὰ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Λιδώρικη.

Τὸ χειρόγραφο εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ θέσει στὴ διάθεσή μου γιὰ δημοσίευση ὁ βουλευτὴς κ. Κώστας Λιδωρίκης ποὺ κληρονομικὰ ἤρθε στὰ χέρια του.

Ὅλο τὸ κείμενο εἶναι γραμένο μὲ τὸ χέρι τοῦ Θανάση Λιδωρίκη, μὲ ὁλοκάθαρη γραφὴ γραμματισμένου ἀνθρώπου μὲ σπάνιες διαγραφὲς καὶ παραπομπές. Ἄγνωστα πότε ἔγραψε ἀλλὰ σίγουρα ὕστερ' ἀπ' τὴν 'Επανάσταση.

Τὸ κακὸ εἶναι ὅτι ἀπ' τὸ χειρόγραφο, τὸ πολύτιμο αὐτὸ χειρόγραφο, λείπουν ἀρκετὰ ἐνδιάμεσα μέρη. Ἔγραφε σὲ ἄραφες κόλλες καὶ δὲν ἀποκλείεται μὲ τὸν καιρὸ νὰ χάθηκαν μερικὲς σελίδες. Εἶναι ὅμως καὶ σὲ πολλὰ μέρη ὁλόκληρα κομμάτια ψαλλιδισμένα. Νὰ τὰ ἔκοψε ὁ ἴδιος ἀργότερα, γιατὶ ἤθελε ν' ἀφαιρέσει μέρη ποὺ δὲν ταίριαζαν; Ἄγνωστο. Ὁ Βλαχογιάννης ποὺ κι' αὐτὸς εἶδε κι' ἀντέγραψε τὸ χειρόγραφο (2) χωρὶς ποτὲ νὰ τὸ χρησιμοποιήσει, γράφει σὲ σημείωση. «'Εσχισμένα τεμάχια σκοπίμως» ὅμως αὐτὸ δὲν ἐπιβεβαιώνεται.

Ἡ οἰκογένειά του νὰ ἤθελε ἀργότερα νὰ ἐξαφανίσει ὡρισμένα τμήματα ἀπ' τὸ χειρόγραφο καὶ γι' αὐτὸ τὰ ἔκοψε; Ἰσχυρισμὸς ἀπαράδεκτος. Τὰ παιδιὰ τοῦ Λιδωρίκη ἦταν τόσο μορφωμένα καὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι ποὺ ἀναγνωρίζοντας τὴν ἱστορικὴ ἀξία, τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ πατέρα τους θὰ τὰ εἶχαν σὰν κειμήλια ἱερά. Ὁ Νῖκος Λιδωρίκης, διπλωματικὸς ὑπάλληλος κι' ὕστερα γραμματέας τοῦ Σίνα, μποροῦσε ποτὲ νὰ κάνει ἕνα τέτοιο; Κι' ὁ 'Αριστομένης βουλευτὴς καὶ δικηγόρος; Ὅσο γιὰ τὴν Πηνελόπη γι' αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν κάτι πιὸ πολὺ ἀπὸ κειμήλια. Εἶναι ὅμως περίεργο πῶς στὸ βιβλίο της πουθενὰ δὲν ἀναφέρει σχετικὰ μὲ τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ πατέρα της παρὰ μόνο ὅτι τοὺς διηγήθηκε.

Ὁ 'Αραβαντινὸς ποὺ στὸ ἔργο του γιὰ τὸν 'Αλῆ πασᾶ, χρησιμοποίησε τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Λιδωρίκη γράφει. «Συνέταξεν οὗτος ἀπομνημονεύματα περὶ 'Αλῆ καὶ τῆς ἐποχῆς του, ὧν ἀποσπάσματά τινα, εὐμενῶς ἀνακοινωθέντα ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβροῦ του κ. 'Ηλ. Παπαηλιοπούλου, εἴδομεν καὶ συνεβουλεύθημεν ἐν πολλοῖς»(3). Ὥστε καὶ τότε ἀκόμα ἦταν κομμένα μερικὰ μέρη.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας τὰ ψαλλίδισε γιατὶ εἶχε γραμμένα ἐκεῖ ἄσχετα μὲ τὸ θέμα του. Κι' αὐτὸ συμπεραίνω γιατὶ ὅπου δὲν μποροῦσε νὰ τὰ κόψει γιατὶ θὰ ἀχρήστευε καὶ κείμενο, σώζονται λίγες ἰδιωτικὲς σημειώσεις, ποὺ

1. Περ. 'Εφημερὶς Κυριῶν 19) 9) 1904.
2. Βρίσκεται στὰ Γενικὰ 'Αρχεῖα τοῦ Κράτους Α. Βλ. ΣΤ. 13.
3. 'Αραβαντινός. Σελ. 468 σημ. 4.

δὲν ἔχουν τὴ θέση τους ἐδῶ, καὶ μερικοὶ στίχοι (1). Νὰ ἔγραφε τάχα τὶς ὧρες τῆς σχόλης του ὁ Λιδωρίκης καὶ στίχους ἢ εἶναι ἄλλου;

Ἔγραψε τὰ ἀπομνημονεύματα ὄχι μὲ χρονολογικὴ σειρὰ μὰ λίγο ἀνακατεμένα. Γι' αὐτὸ ἀναγκάστηκα νὰ τὰ ταξινομήσω χρονολογικὰ καὶ νὰ τὰ χωρίσω σὲ ὀχτὼ τμήματα. Αὐτὴ εἶναι κι' ἡ μοναδικὴ, ἀναπόφευκτη μετατροπὴ ποὺ ἔκανα στὸ χειρόγραφο.

Στ' ἀπομνημονεύματα βρίσκεται μιὰ ἐπικεφαλίδα «περὶ Δημητρίου συνοδεύοντος Βλαχάβα» σβησμένη ὅμως ὕστερα. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ δὲ βρήκαμε πουθενά. Εἶναι ἀδύνατον νὰ τὸ παράλειψε ὁ Λιδωρίκης τὸ τόσο ἐνδιαφέρον αὐτὸ μέρος γιὰ τὸ Βλαχάβα, ποὺ ὁ ἴδιος ἔζησε τὰ περιστατικά. Θὰ εἶναι κάποιο ἀπ' τὰ χαμένα μέρη τοῦ χειρογράφου.

Ἀπέφυγα νὰ σχολιάσω ἱστορικά, βασισμένος σὲ νεώτερες ἔρευνες, τὰ γραφόμενα ἀπ' τὸ Λιδωρίκη ἢ τὴ θέση ποὺ παίρνει πάνω σὲ διάφορα θέματα, ἀπὸ σεβασμὸ στὴ γνώμη του, σὰν αὐτόπτης, ποὺ ἔζησε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ποὺ μᾶς περιγράφει. Ἔτσι, ἀμόλευτο θὰ μποροῦσα νὰ πῶ, παραδίδω τὸ κείμενο ἀπ' τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Λιδωρίκη, ποὺ θὰ μείνουν μιὰ σοβαρὴ ἱστορικὴ πηγὴ στὴ βιβλιογραφία τῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

(Συνεχίζεται)

---

1. Ἀντιγράφω μερικοὺς μ' ἐπιφύλαξη:

«Οἱ ὀφθαλμοί της οἱ γλαυκοὶ
οἵτινες πρὶν ὡς ἡ αὐγὴ
τὸ σκότος διαλύει
διέλυον τὸν στεναγμόν».

Κι' ἄλλοῦ:

«Τὸ κράτος μόνον τοῦ φωτὸς
κ' ὅτι αὐτὸ ὁ ἰσχυρὸς
τὰ πάντα ἀναστήση.
Ἀπέτυχεν καὶ σὺ γελᾶς
μὲ τὰς γραφὰς τὰς ἱερὰς
μὲ τὴν φιλοσοφίαν...»

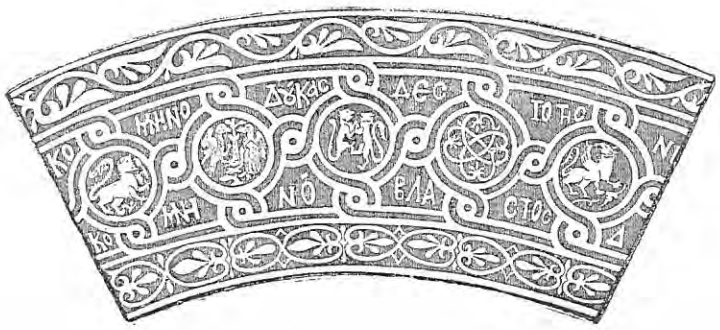

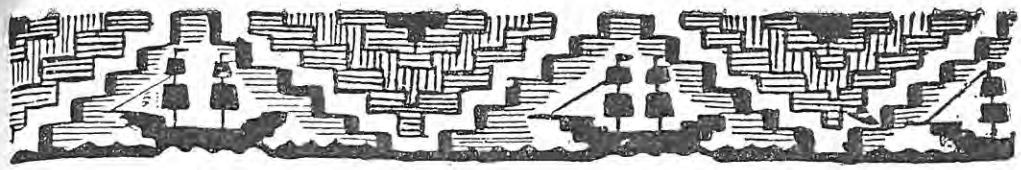

ΤΑΚΗ ΛΑΠΠΑ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΛΙΔΩΡΙΚΗΣ*

Ο ΣΦΡΑΓΙΔΟΦΥΛΑΚΑΣ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΣΑ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Α'.

(1) 'Ενταῦθα κρίνω καλὸν ν' ἀναφέρω ὅσα περὶ τοῦ 'Αλῆ—πασσᾶ γνωρίζω ἢ ἐκ στόματος τοῦ ἰδίου ἢ καὶ ἄλλως πως ἢ καὶ αὐτόπτης γενόμενος καὶ οὕτω κρίνω καλὸν ν' ἀναφέρω τὰ περὶ ἐμοῦ, πῶς καὶ πότε μετέβην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ 'Αλῆ—πασσᾶ.

'Εγεννήθην περὶ τὰ 1788 εἰς τὸ χωρίον τῆς Δωρίδος Παλαιοκάτουνον. 'Η οἰκογένειά μου ὁπωσοῦν ἐξῆχε τῶν ἄλλων καὶ κατὰ τὴν περιουσίαν καὶ τὴν λοιπὴν θέσιν. 'Εκ τῶν συγγενῶν μου τινὲς εἶχον ἀσπασθῆ τὸν στρατιωτικὸν βίον, ἄλλοι δὲ τὸν λευϊτικόν. 'Ο πάππος μου ἦτο ἱερεὺς καὶ ὁ θεῖος μου, οἱ δὲ θεῖοι μου Δασκαλάκης καὶ Κοτρότσης στρατιωτικοί, (οἱ δύο θεῖοι μου Παναγιώτης καὶ Δημήτρης ἦσαν ἀρματωλοὶ τοὺς ὁποίους ἀπατήσαντες οἱ Τοῦρκοι ὅτι θὰ διορίσωσι ἀρματωλοὺς εἰς Θήβαν, ἐφόνευσαν ὡς καὶ τὸν πάππον μου τὸν ἱερέα.

Βλέπεις ἐκεῖνο τὸ βουνὸ
μωρὲ Παπαχαντζόπουλε
τὸ πέρα καὶ τὸ δῶθε....)

ἀποτελοῦντες μέρος τῆς ἀρματωλικῆς συμμορίας τοῦ Λουκᾶ Καλλιακούδα.

'Η ἐπαρχία Δωρίδος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο πολὺ ὑποδιεστέρα ὡς καὶ ἡ τῶν Σαλώνων κατὰ τὰ φῶτα, ἠσχολοῦντο οἱ κάτοικοι εἰς τὰ ποίμνια καὶ τὴν γεωργίαν. 'Επειδὴ δὲ οἱ γονεῖς μου μὲ εἶχον προορίσει διὰ τὸ ἱερατικὸν σχῆμα καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν μας δὲν ὑπῆρχε Σχολεῖον μ' ἔστειλαν εἰς Κράββαρα ὅπου καὶ σχολεῖα ὑπῆρχον καὶ οἱ κάτοικοι περιουσίας ἀνεπτυγμένας εἶχον.

Εἰς Λομποτινὰν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν προεστώτων Καναβαίων ὑπῆρχον δύο σχολεῖα 'Ελληνικὸν καὶ ἀλληλοδιδακτικόν, εἰς τὰ ὁποῖα ἐδίδασκον δύο διδάσκαλοι ἐκ Μεσολογγίου. 'Ελθὼν ἐν τῇ πόλει (2) ταύτῃ ἐμαθήτευσα μέχρι τινός. 'Επειδὴ δὲ οἱ Καναβαῖοι καταδιωκόμενοι ὑπὸ τοῦ 'Αλῆ ἔφυγον, μετ' αὐτῶν καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ τὰ σχολεῖα διελύθησαν, ἕνεκα τούτου οἱ γονεῖς μου μὲ παρέλαβον καὶ ἐμελέτουν ἵνα μ' ἀποστείλωσιν εἰς ἄλλο σχολεῖον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο γενικὸς καπιτάνος τῆς ἐπαρχίας Δωρίδος καὶ Κραββάρων ὁ Λουκᾶς Καλλιακούδας. 'Ο 'Αλῆς ἀπεφασίσας ἵνα καταστρέψῃ πάντας τοὺς εἰς τὸν ἀρματωλικὸν βίον ἐπιδιδομένους, ἔστειλε τὸν Δερβέναγαν Μέτσα —Μπόνον (ἐκ Τεπελενίου) πρὸς ἐξόντωσιν καὶ τοῦ Καλλιακούδα, ὅστις ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ 'Αλβανοῦ ληστοῦ Σάχου κατέφυγεν εἰς Καβρολίμνην, ὅπου γενομένου

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου

φονικοῦ πολέμου, καθ' ὅν ἔπεσαν πολλοὶ Τοῦρκοι ἐφονεύθη καὶ ὁ Καλλιακούδας(1). Ὁ θεῖος μου Κοτρότσης πληγωθεὶς κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην εἰς τὸν πόδα κατέφυγεν εἰς Ἰθάκην, ὅπου ἔμεινεν ἡ οἰκογένεια τοῦ Καλλιακούδα διὰ νὰ νοσηλευθῇ. Ὁ δὲ Δασκαλάκης τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐναπομείναντος σώματος τοῦ Καλλιακούδα ἐλεηλάτει.

Μετ' οὐ πολὺ ἦλθεν Δερβέναγας τῶν Κραββάρων ὁ Μάλιο—Μέτσε πρὸς ὃν παρουσιασθεὶς ἐπροσκύνησε ὁ Δασκαλάκης. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἔθιμον ἔπρεπεν ἵνα σταλῇ καὶ ὅμηρος ἐκ τῆς οἰκογενείας εἰς Ἰωάννινα, ἀπεφασίσθη ἵνα στείλουν ἐμὲ καὶ πρὸς περαίωσιν τῶν σπουδῶν μου.

(3) Ἐλθὼν εἰς Ἰωάννινα ἐπαρουσιάσθην εἰς τὸν Ἀλῆν δωδεκαετὴς ὤν, ὅστις μὲ ὑπεδέχθη εὐμενῶς καὶ προσκαλέσας τὸν διδάσκαλον Ψαλλίδαν μὲ παρέδωκε πρὸς ἐκπαίδευσιν, ἀνέθεσε δὲ τὴν κηδεμονίαν μου εἰς τὸν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ του τότε Γεώργιον Πλατανιώτην ἐκ Κραββάρων κατοικοῦντα ἐντὸς τοῦ σεραγίου. Ἀφ' οὗ παρῆλθεν ὀλίγος καιρὸς διέταξεν ὁ Ἀλῆς ἵνα συχνάζω καὶ εἰς τὸ γραφεῖον του καὶ ἀντιγράφω διάφορα ἔγγραφα.

Ὠνομαζόμην Ἀθανάσιος Νικολάου Σκαρλᾶτος, ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀλβανοὶ συνηθίζωσιν ἵνα δίδωσι τὰ ὀνόματα τῶν τόπων μὲ ὠνόμαζον Θανάση ἀπὸ τὸ Λιδωρίκι.

Ὁ Ἀλῆς κατὰ τὸ 1806 βλέπων τὴν πρόοδόν μου μοὶ παρεχώρησεν οἴκημα ἐντὸς τοῦ σεραγίου του. Ἔκτοτε ἐγενόμην ἰδιαίτερός του γραμματεὺς καὶ ἔγραφον ὅλα τὰ ἰδιωτικὰ καὶ μυστικὰ τοῦ Ἀλῆ ἔγγραφα.

Ὁ Ἀλῆς ἐγεννήθη εἰς Τεπελένιον. Ἐπὶ τοῦ Κούρτ—πασσᾶ διωρίσθη ἀρχηγὸς τῶν Δερβενίων, καὶ ὁ διορισμός του ἐστάθη ἐπιτυχής. Τότε ἐσχετίσθη μετὰ τῶν καπεταναίων καὶ λοιπῶν προεστώτων τῆς Ἑλλάδος. Ἀπέκτησε δὲ τότε φήμην μεγάλην καὶ προστατευόμενος ὑπὸ ἑνὸς πασσᾶ διωρίσθη πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων. Γενομένου τοῦ κατὰ Πασβάνογλου πολέμου ἐπῆγε καὶ ὁ Ἀλῆς εἰς Βιδίνιον. Ἐπειδὴ ὅμως τότε (4) ἐφάνησαν οἱ Γάλλοι εἰς Ἑπτάνησον, διετάχθη ἵνα πορευθῇ ἐκεῖ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Γάλλοι κατέλαβον καὶ τὴν Πρέβεζαν ἀπὸ τῶν Ἐνετῶν, ὁ Ἀλῆς προσεπάθησεν ἵνα τὴν καταλάβῃ καὶ ἐπιπεσὼν μετὰ δυνάμεων ἔδιωξε τοὺς Γάλλους.

Ἐπειδὴ δὲ ἦτο καὶ Δερβεντὰτ—ναζίρη (ἐξουσιαστὴς τῶν Δερβενίων) εἶχεν ἐξουσίαν νὰ διορίζῃ ἀρματωλούς δερβεναγάδες, βοϊβοντάδες, καθ' ὅλην τὴν Στερεὰν μέχρι Θηβῶν ἀνῆκον καὶ ταῦτα εἰς τὴν ἐξουσίαν του. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Κάρλελι ἦτο τῆς Σουλτάνας, μόνον καπεταναίους εἶχε δικαίωμα νὰ διορίζῃ ἐκεῖ ὁ Ἀλῆς.

Προσεπάθησε πολλάκις ἵνα λάβῃ καὶ τὰς Ἀθήνας, ὡς μαλτσανὲ(2), ἐξαγοράζων αὐτήν, ἀλλ' ἀπέτυχε. Πολλάκις μοὶ ἐξέφρασε τὴν διάθεσίν του ταύτην, διότι ἔλεγε ἡ Ἀθήνα ὡς πόλις παλαιὰ εἶναι ἐξακουσμένη εἰς τὴν Φραγκιὰν καὶ εἶχε σκοπὸν λαμβάνων αὐτὴν νὰ τὴν καλλωπίσῃ.

Β'.

(5) Ἀλῆ Πασσᾶς

Ὁ Ἀλῆς δὲν ἦτο τόσον ἔκδοτος εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς διασκεδάσεις, μετρίως πάντοτε εὐθύμει καὶ μόνος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον.

Περὶ τὰ 180.. ἦλθεν εἰς Ἰωάννινα Ὀθωμανός τις Μενσοὺπ Ἐφένης, ἄνθρωπος λίαν περιποιητικός, εὐγενὴς τοὺς τρόπους καὶ τὴν φυσιογνωμίαν, σταλεὶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μὲ κυβερνητικὴν ἀποστολήν. Ὁ Ἀλῆς ὑπερευχαριστήθη ἐκ τῆς εὐγενείας τοῦ Μενσούπ, τὸν ὁποῖον ἀναχωρήσαντα παρεκάλεσεν ἵνα ἀπὸ καὶ-

1. Γιὰ τὸ Λουκᾶ Καλλιακούδα γράφουν ὁ Βαλαωρίτης στὶς σημειώσεις του γιὰ τὴ Φροσύνη. Τόμ. Β'. σελ. 442, ὁ Κασομούλης τόμ. Δ'. σελ. 14 κι' ὁ Σάθας: «Χρονικὸ Γαλαξειδίου» σελ. 164.

2. Ἰδιοκτησία, κτῆμα.

ροῦ εἰς καιρὸν ἔρχεται εἰς Ἰωάννινα. Οὗτος δὲ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἤρχετο εἰς Ἰωάννινα. Μετὰ τούτου συνέτρωγε καὶ συνευθύμει, πίνων καὶ οἶνον, ἦτο ἀδιαχώρισιος καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ὑπὸ διαφόρων διδόμενα τραπέζια εἰς τὸν Ἀλῆν ὁ Μενσοὺπ συντρόφευεν αὐτόν. Ὁ Ἀλῆς δὲν ἔπινεν οἶνον, μόνον δὲ εἰς εὐωχίας ἔπινεν ὀλίγον. Ἠγάπα τὰ παιγνίδια. Εἰς Ἰωάννινα ἦσαν πολλοὶ γύφτοι ἐπιτήδειοι μουσικοὶ παίζοντες ντέφια, βιολιὰ κλπ. ὡς καὶ πότε ἤρχοντο ἐκ τῆς Ρούμελης διάφοροι ντσουβεντέδες(1), νέαι τουρκόγυφται αἵτινες περιήρχοντο ψάλλουσαι καὶ χορεύουσαι. Τὰς γυναῖκας ταύτας πρὸ πάντων εἶχον καὶ εὐθύμουν οἱ ἐν Ρούμελῃ διεσπαρμένοι χαϊτάδες(2). Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἔφερε κατὰ καιροὺς διαφόρους μουσικοὺς (ντααουσανῆδες) οἵτινες ἔψαλλον διάφορα τουρκικὰ ἄσματα καὶ ὠρχοῦντο.

Εἰς τούτους παρεχώρει οἴκημα καὶ μετά τινα καιρὸν τοὺς ἐφιλοδώρει καὶ τοὺς ἔδιδε ἄδειαν ν' ἀναχωρήσωσι.

(6) Συγχρόνως καὶ πότε ἐλάμβανεν ἐκ Τουρνάβου χριστιανικά τινα παιδία, τὰ ὁποῖα ὡς καὶ ἐν Λεβαδείᾳ, ἐνδυόμενα γυναικεῖα φορέματα, ἐχόρευον ἐν μέσῳ μουσικῆς.

Ὅταν ὑπάνδρευεν υἱὸν ἢ ἔγγονόν του προσεκάλει τοὺς καθ' ὅλον τὸ κράτος του ἐπισήμους προεστούς, ἀρχιερεῖς, καπεταναίους, Χριστιανούς, Ἀλβανοὺς καὶ Τούρκους, οἵτινες ἐρχόμενοι τῷ ἔφερον πλούσια δῶρα, ὁ μὲν χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, ὁ δὲ ἵππον καὶ ἡμίονον καὶ ἄλλοι ἄλλο τι ὠφελεῖτο δὲ τὰ μέγιστα ἐκ τῶν δώρων ἐκείνων(1).

Εἰς τοὺς προσκεκλημένους παρεχώρει τὰ οἰκήματα τῶν δυστυχῶν κατοίκων καὶ φαγητόν, τοὺς δ' ἐπισημοτέρους προσεκάλουν πότε καὶ οἱ υἱοί του εἰς τὴν τραζάν των.

Αἱ ἑορταὶ τῶν γάμων διήρκουν τεσσαράκοντα ἡμέρας, καθ' ἃς ἐπεκράτει χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις.

Προσεκάλει διὰ μπουγιουρτιῶν «παντρεύω τὸν υἱόν μου (ἢ τὸν ἔγγονόν μου) καὶ σᾶς προσκαλῶ νὰ ἔλθητε διὰ νὰ εὐφρανθοῦμε μαζί». Εἰς τοὺς γάμους δ' ἐκείνους συνέρρεον πολλοὶ ἐκ διαφόρων μερῶν αὐτόκλητοι.

Εἰς τὰς σαρκικὰς ἀπολαύσεις δὲν ἐφαίνετο τόσον ἔκδοτος. Μοὶ ἔλεγε μίαν ἡμέραν. «Πρὶν ἔλθω εἰς τὰ Γιάννινα ἐπήγαινα πολλάκις εἰς τὸ Ζαγόρι ὅπου κοιμοῦνται εἰς τὸ ἴδιον δωμάτιον, γυναῖκες καὶ ἄνδρες, ποτὲ ὅμως δὲν ἐσυλλογίσθην νὰ προσβάλλω καμμίαν γυναῖκα. Ἅμα ἦλθα ἐδῶ μ' ἐξέδωσαν αὐτὲς αἱ Γιαννιώτισσες, αἱ ὁποῖαι καθ' ὥραν μοῦ ἔφερον τὰς ὡραιοτέρας πρὸς ἀπόλαυσιν». Εἶχεν εἰς τὸ χαρέμιόν του πολλὰς γυναίκας (7) ἐξ' ὧν τὰς περισσοτέρας εἶχεν ἀγοράσει διὰ τῶν ἀνθρώπων του εἰς Κωνσταντινούπολιν, Κιρκασίας. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἠγάπα καὶ ἐλάτρευε τὴν Βασιλικήν, χριστιανὴν ἐκ Πλεσσοβίτσας τῆς Τσαμουριᾶς, τὴν ὁποίαν νέος ὢν εἶχεν ἀγαπήσει καὶ ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ κοράσιον μικρόν. Τὴν εἶχε μαζί του καὶ τὴν ἀνέτρεφεν εἰς τὸ Παλάτιον, τοσαύτην δὲ κλίσιν καὶ ἀγάπην εἶχε πρὸς αὐτήν, ὥστε ἅμα ἡ Βασιλικὴ ἔγινε δεκαοκταέτις περίπου τὴν ἐστεφανώθη κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔθιμον. Ἐθεωρεῖτο ὡς νόμιμος γυνή του. Τὴν ἀπέκρυπτεν ἀπὸ παντὸς ὄμματος, ὥστε καὶ ἐγὼ ὁ τοσοῦτον ἐμπιστευμένος οὐδέποτε ἠξιώθην ἵνα τὴν ἰδῶ.

---

1. Ὀργανοπαῖχτες

2. Λησταὶ

1. Ὁ *Imbraihm Mauzour* ἀναφέρει στὸ βιβλίο του πὼς ὅταν πάντρευε ὁ Ἀλῆς τὸ γιό του Σαλὴχ πασσᾶ. «Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων μῆνα ὁλόκληρον ἦτο κατάμεστος κτηνῶν (βοῶν, ἵππων, ἡμιόνων κλπ.) καὶ ὀρνίθων, ἅτινα προσηνέχθησαν τῷ νυμφίῳ, καὶ οὕτως ἀπηλλάγη ὁ Ἀλῆς πάσης δαπάνης. Αἱ ἀπορώτεραι τῶν χωρικῶν ἔφερον ξύλα καὶ μέλι». *Memoires sur la Grece et l' Albanie, pendant le gouvernement d Ali Pacha* σελ. 40.

Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων

Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων κεῖται ἐπὶ ὀροπεδίου διατεμνομένου ὑπὸ σειρᾶς λόφων ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς βορρᾶν· πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῶν λόφων ἐκτείνονται πεδιάδες, ἐφ' ὧν διαφαίνονται χωριά τινα, κατοικούμενα ὑπὸ χριστιανῶν καὶ τσιφλίκια τοῦ Ἀλῆ καὶ τῶν υἱῶν του. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος ἐκτείνεται ἡ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων, κατέχουσα ἀρκετὸν χῶρον ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον. Ἄνω τῆς λίμνης καὶ εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν λόφων ἐξαπλοῦται ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ πόλις σχηματίζει ἀετὸν δικέφαλον, τοῦ ὁποίου ἡ μέν μία κεφαλὴ εἶναι πρὸς τὸ μεσημβρινὸν συνοικία Λούτσα, ἡ δ' ἑτέρα ὁ ἀπάνω—μπαχτσιὲς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ· αἱ δύο αὗται συνοικίαι κατοικοῦνται ὑπὸ Τούρκων. Ὁ κορμὸς ἀποτελεῖται ἐξ ὑψωμένου (8) βράχου πρὸς τὸ μέρος τῆ λίμνης. Ἐπὶ τοῦ βράχου τούτου ἔκτισεν ὁ Ἀλῆς φρούριον «Λιθαρίτσα». Εἰς τὸ φρούριον τοῦτο ὁ Ἀλῆς εἶχεν ἐγείρει μέγα σεράγιον, διαιρούμενον εἰς γυναικωνίτην πρὸς τὸ ἀνατολικομεσημβρινὸν καὶ ἀνδρωνίτην (σελαμλίκι). Πρὸς τὸ βόρειον κάτωθεν τοῦ σεραγίου τούτου ὑπῆρχε τὸ φρούριον μὲ τὸ ἀναγκαῖον πυροβολικόν· πρὸς τὸ ἀνατολικομεσημβρινὸν εἶχεν ἐγείρει τεράστιαν σκοπιὰν (κούλιαν), ἀρχομένην ἀπὸ τῆς ρίζης τοῦ βράχου καὶ ὑπερβαινούσης τὸν βράχον καὶ τὴν ὀροφὴν τοῦ σεραγίου, ἦτο ἐκτισμένη διὰ τεραστίων τετραγώνων λίθων, εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς σκοπιᾶς ταύτης ἐγένετο χρῆσις μόνον πετρῶν καὶ σιδήρου· ξύλον δὲν ὑπῆρχεν· Ἐπειδὴ δὲ εἶχεν ἀποφασίσει νὰ κατασκευάσῃ καὶ τὰ παράθυρα καὶ ντουλάπια ἐκ σιδήρου εἶχε παραγγείλει εἰς Βενετίαν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασεν διότι εἶχεν ἀποκλεισθῆ. Ἡ σκοπιὰ αὕτη συνείχετο μετὰ τοῦ σεραγίου διὰ λιθίνης γεφύρας, πέριξ τοῦ φρουρίου τῶν Λιθαρίτσιων εἶχε κτίτει σειρὰν σεραγίων μετὰ δὲ τὸ πέρας τούτων ἤρχιζον τὰ σεράγια τοῦ Μουχτὰρ καὶ ἔπειτα τοῦ Βελῆ—Πασσᾶ.

Τὴν δεξιὰν πτέρυγα τοῦ παρισταμένου ἀετοῦ ἀπετέλει συνοικία Καλοῦ—Τσεσμὲ (Βρύσις τοῦ Καλοῦ) κατοικουμένη ὑπὸ χριστιανῶν, περὶ τὰ ἄκρα τῆς πτέρυγος κατώκουν καὶ γύφτοι· κάτωθεν τῶν Λιθαρίτσιων, ἤρχιζεν ἡ ἀγορὰ ἀποτελοῦσα τὴν πρὸς ἄρκτον ἀριστερὰν πτέρυγα παρατεινομένην καὶ πέραν, πρὸς τὸ ἄκρον τῆς πτέρυγος ὑπῆρχε κῆπος τοῦ Ἀλῆ, «Κάτω μπαχτσές». Ἡ οὐρὰ τετράγωνος ἐξετείνετο μέχρι τῆς λίμνης. Τὸ μέρος τοῦτο περιέφρασε φρούριον τετράγωνον, περιβρεχόμενον πρὸς τὰ κάτω ὑπὸ τῆς λίμνης, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα διὰ χάνδακος ἀνήρχοντο περιεβρέχοντα καὶ τὸ ἄνω μέρος, ὅπερ συνεκοι(9)νώνει μετὰ τοῦ κυρίου σώματος διὰ δύο γεφυρῶν· πρὸς τὸ ἓν ἄκρον τοῦ περιτετειχισμένου τούτου τετραγώνου καὶ ἐπὶ βραχώδους μέρους εἶχεν ἀνεγείρει ὁ Ἀλῆς σειρὰν σεραγίων καὶ φρούριον, εἰς δὲ τὴν ἀντίπεραν ἄκραν ὑπῆρχε καὶ τζαμίον· ἡ τετράγωνος αὕτη συνοικία κατῳκεῖτο ἰδίως ὑπὸ τουρκικῶν οἰκογενειῶν, πρὸς δὲ τὸ ἀριστερὸν τοῦ τετραγώνου ἐν τῇ εἰσόδῳ ὑπῆρχον καί τινες ἑβραϊκαὶ οἰκίαι. Πέραν ἐξετείνετο ἡ λίμνη, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ἦτο νησίον κατοικούμενον ὑπὸ ἑκατὸν περίπου οἰκογενειῶν, βιοποριζομένων ἐκ τῶν τῆς λίμνης προϊόντων, ἐν τῷ νησίῳ ὑπῆρχον καὶ πέντε μοναστήρια· εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ νησιοῦ πρὸς τὸ ἀρκτικὸν καὶ ὅπου ὑπῆρχεν ἡ συνοικία τῶν ἄνω, εἶχε κτίσει ὁ Ἀλῆς καὶ ἓν σεράγιον.

Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων ἤκμαζεν εἰς ἐμπόριον· οἱ χριστιανοὶ ἰδίως διεκρίνοντο ἔχοντες καὶ ἐξωτερικὰς συναλλαγάς. Οἱ Ἑβραῖοι περιωρίζοντο εἰς μεταπωλήσεις· οἱ δὲ Τοῦρκοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πεταλωταί, κουρεῖς κτλ. Καθ' ἑκάστην συνέρρεον εἰς Ἰωάννινα ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τῆς Ρούμελης, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἀλβανίας, Ἑλλάδος κτλ. ἄπειρον πλῆθος διαφόρων ἐνδιαφερομένων εἰς ὑποθέσεις.

Ὁ Ἀλῆς εἶχε τὰ δώματιά του εὐρύχωρα, ὑψηλὰ καὶ ἀνοικτά, ἠγείρετο λίαν ἐνωρίς, τὸν μὲν χειμῶνα νύχτα, τὸ δὲ καλοκαίριον περὶ τὰ χαράγματα· ἐλάμβανε

ἐγειρόμενος δύο (10) μικροὺς κυάθους καφφὲ ἄνευ ζαχχάρεως καὶ καπνίζων τὸν ναργιλέ του ἐκάθητο μέχρις οὗ ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος καὶ εἰσήρχοντο οἱ πρὸς ἀκρόασιν εἰς τὰ διβάνια. Οὐδὲν ἕτερον ἔτρωγε μέχρι τῆς μεσημβρίας, ὅτε ἔτρωγε κατὰ κόρον μόνος πάντοτε, σταυροποδιτὶ καθήμενος πρὸ τραπέζης χαμηλῆς ἀργυρᾶς· ἐν πρώτοις τῷ ἔφερον τὸν τσορβὰν (σούπαν) ἐξ ἧς ἐλάμβανε δύο ἢ τρεῖς κοχλιαριές· ἔπειτα τὸ ψητὸν ὁλόκληρον πάντοτε ἀδηφάγος ἐπιπίπτων καὶ τρώγων ὑπὲρ τὸ μέτρον· μετὰ τὸ ψητὸν ἀρνίον, ὅπερ ἦν ἀδιάσπαστον, τῷ ἔφερον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μικρόν ἐψημένον ἐπὶ ὀβελοῦ· μετὰ ταῦτα ψητὰς ὄρνιθας καὶ ἄλλο τι· πρὸ πάντων ὑπερηγάπα τὰ ψητὰ ἐκ τῶν ὁποίων ἔτρωγεν ὑπὲρ τὸ δέον· γλυκίσματα δὲν ἠγάπα· μόνον δὲ περὶ τὸ τέλος τοῦ φαγητοῦ, ὅπερ ἦτο τὸ πιλάφιον, ἔτρωγεν εἶδος τι κομπόστας, ἐκ μήλων ἢ καρυδίων, ἠγάπα δὲ κατ' ἐξοχὴν τὰς πήττας καὶ τὰ μπουρέκια, ἀποστρεφόμενος τοὺς μπακλαβάδες, χαλβάδες κτλ. Ἠγάπα νὰ συνδιαλέγηται τρώγων· ὅταν ἔτρωγε παρεστέκοντο πολλοὶ ὑπηρέται καὶ εἰσήρχοντο καὶ οἱ ἔχοντες ἀνάγκην διακοινώσεως· μετὰ τὸ φαγητὸν ἐξηπλοῦτο ἐπὶ τοῦ σοφᾶ καὶ ἐκοιμᾶτο τακτικῶς μίαν ὥραν· τὸ ἑσπέρας οὐδέποτε ἔτρωγεν.

Ἐκάθητο πολὺ ἀργὰ καὶ πάντοτε περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐκοιμᾶτο, ἐγειρόμενος ἀκριβῶς (10) περὶ τὴν 4ην τῆς πρωΐας, συνείθιζε πάντοτε νὰ τρώγῃ καὶ νὰ κοιμᾶται εἰς τὸν αὐτὸν θάλαμον· εἰς τὸ χαρέμιον οὐδέποτε εἰσήρχετο, ἀποστρεφόμενος πάντοτε νὰ κοιμᾶται ὁλονυκτὶς μετὰ γυναικός.

Γ'.

(11) Περὶ τὰ 1803 ὁ Ἀλῆς διωρίσθη Ρούμελη Βαλεσῆς, ἤτοι γενικὸς διοικητὴς τῆς Βουλγαρίας, Μακεδονίας κτλ. διαταχθεὶς ἵνα καταδιώξῃ τοὺς κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα χαϊτάδες οἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον προέβησαν, ὥστε εἷς ἐξ αὐτῶν ὁ Μουσλῆς—Κέκας ἔφθασε λεηλατῶν ἔξω τῆς Κων)πόλεως, λαβὼν καὶ τὰ εἰς τὰ τσαΐρια (λειβάδια) ἄλογα τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Ἀλῆς διετάχθη ἵνα τοὺς καταδιώξῃ καὶ ἰδίως τὸν Μουσλήν, οὗτινος ἐπετάσσετο νὰ στείλῃ τὴν κεφαλήν. Ὁ Ἀλῆς ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλων δυνάμεων ἐπορεύθη εἰς Βιτώλια, ὅπου ἦλθε καὶ ἠνώθη μετὰ χιλίων περίπου Γκέκων λογάδων ὁ Ἰουσοὺφ—Μπέης Δίβρας ἄνθρωπος χαίρων μεγάλην ἐπιρροήν. Τοῦτον ὁ Ἀλῆς θέλων ἵνα οἰκειωθῇ διὰ τοὺς μέλλοντας κατὰ τῆς κάτω Ἀλβανίας σκοποὺς τὸν ὑπεδέχθη εἰς Βιτώλια λαμπρότατα. Ἐκεῖθεν διευθύνθη ἑνωθέντος καὶ τοῦ πασσᾶ τῶν Βιτωλίων (12) καὶ λοιπῶν εἰς Σόφιαν, ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἔξω τῆς πόλεως. Ὁ τότε συναθροισθεὶς στρατὸς συνεποσοῦτο εἰς 40.000. Ἐνῶ δὲ ἐσκέπτετο ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν χαϊτάδων, οὗτοι μεσιτεία καὶ ἄλλων ἐδέχθησαν ἵνα προσκυνήσωσιν ὅπερ ἐδέχθη καὶ ὁ Ἀλῆς. Καὶ οὕτως ἐπροσκύνησαν οἱ Καρὰ—Φεζί, Χαλὶλ Πασσᾶς καὶ ἄλλοι. Ὁ δὲ Μουσλῆς ὁ καὶ ἐπιφοβότερος δὲν ἐπαρουσιάσθη. Ὁ Ἀλῆς εἰσῆλθε εἰς Σόφιαν, μεσιτεία δὲ ἄλλων ὁ Μουσλῆς ἐδέχθη ἵνα ἔλθῃ καὶ προσκυνήσῃ, ὁ δὲ Ἀλῆς, προτιθέμενος ἵνα τὸν φονεύσῃ, κατὰ τὴν Σουλτανικὴν προσταγήν, διέταξεν ἵνα κλείσωσι τὸν πυλῶνα τοῦ σεραγίου, ἐν ᾧ κατῴκει καὶ ἀφήσωσιν ἀνοικτὸν τὸ ἐπὶ τοῦ ἄλλου πυλῶνος θυρίδιον.

Ὁ Μουσλῆς ἐλθὼν μετὰ τοῦ σώματός του ἐκ 1.000 καὶ πλέον ἀνδρῶν ἀποτελουμένου ἐγκατέλιπε ἔξω τὸ σῶμα καὶ μετά τινων ὀπαδῶν, ἦλθεν εἰς τὸ σεράγιον· ἰδὼν δὲ κλειστὸν τὸν πυλῶνα καὶ μαθὼν ὅτι κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀλῆ ἐκλείσθη ὑποψιάσθη πως. Πορευθεὶς δὲ εἰς τὸν δεύτερον πυλῶνα καὶ εὑρὼν μὲν τὴν μεγάλην θύραν κλειστήν, μικρὸν δὲ τι θυρίδιον ἀνοικτὸν δὲν ἠθέλησε ἵνα εἰσέλθῃ καὶ ἐπιστρέψας ἠνώθη μετὰ τοῦ σώματός του καὶ ἡτοιμάσθη εἰς πόλεμον. Ὁ Ἀλῆς μαθὼν τοῦτο διέταξε ἵνα ἑτοιμασθῶσι τὰ στρατεύματα πρὸς πόλεμον, ὅτε μεσολαβήσει πολλῶν καὶ ἰδίως τῶν προσκυνησάντων χαϊτάδων συνῆνεσεν ἵνα προσκυνήσῃ. Ὁ Ἀλῆς ἀναχωρήσας μεθ' ὅλου τοῦ στρατεύματος καὶ (13) τῶν προσκυνησάντων χαϊτάδων, περιῆλθε πολλὰ μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης.

Ἐν ᾧ διηρχόμεθα κλεισούραν τινὰ τοῦ Αἵμου, ὅπου καὶ ἡ πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ, ἕνεκα δὲ τῆς πολυαρίθμου συνοδείας, μόλις ἠδυνάμεθα νὰ βαδίζωμεν, ὁ Μουσλῆς, ὡσεὶ προαισθανόμενος τὸν κίνδυνον δὲν διῆλθεν διὰ τῆς πύλης, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του πλαγίως διά τινων ἄλλων μονοπατίων ἐπέρασεν. Ὁ Ἀλῆς ἀδημονῶν προσεπάθη ἵνα ἀδυνατίσῃ τὸ σῶμα τοῦ Μουσλῆ, στέλλων εἰς διαφόρους ὑπηρεσίας τοὺς ἱππεῖς τούτου. Ἀφ' οὗ διήλθομεν πολλὰ μέρη, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τειχογυρισμένα, διὰ τὸν φόβον τῶν χαϊτάδων, εἰσήλθομεν εἰς τὴν πόλιν Κιοστεντὶλ τῆς Μακεδονίας. Αἱ πῦλαι ἐκλείσθησαν, ὁ δὲ Μουσλῆς μαθὼν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀλῆ ἀπεφάσισεν ἵνα δραπετεύσῃ, καὶ τὴν νύκτα μετὰ τοῦ σώματός του ἀδυνατισθέντος πολύ, διὰ τὰς καθ' ὁδὸν ἀποστολάς, ἱππεύσας ἐπορεύθη πρὸς τὴν μεγάλην πύλην, ἣν οἱ φρουροῦντες τῷ εἶπον ὅτι κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀλῆ ἔκλεισαν καὶ δὲν ἤνοιγον. Δι' ἄλλης δὲ θύρας ἐξελθὼν μετὰ βίας ἔφυγεν. Μόλις ὁ Ἀλῆς ἔμαθε τὴν φυγὴν καὶ ἐμβρόντητος διέταξε τὰ σώματα τοῦ ἱππικοῦ ἵνα τὸν καταδιώξωσι, καθ' ὅλην δὲ τὴν νύκτα ἔμεινε σχεδὸν ἐν μεγάλη ἀδημονίᾳ μέχρις οὗ περὶ τὰ ἐξημερώματα ἔφθασεν ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Μουσλῆς πληγωθεὶς συνελήφθη. Τὴν ἐπιοῦσαν ἀνεχωρήσαμεν καὶ καθ' ὁδὸν ἦτο ἐπὶ ἀμάξης ὁ Μουσλῆς, τοῦ ὁποίου διέταξεν ἵνα κόψωσι τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν ἔστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Δ'.

(14) Παρὰ[1] τῷ Ἀλῇ, θεωρουμένῳ ὡς βασιλίσκῳ, εἶχον αἱ τρεῖς μεγάλαι δυνάμεις, Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ρωσσία, προξένους ἢ μᾶλλον ἀντιπρέσβεις Καὶ ἐνόσῳ μὲν ὑπῆρχεν ἡ μεταξὺ Ἀλῆ καὶ Ναπολέοντος σχέσις, ὁ πρόξενος *Bessieres* ἀπήλαυνεν ὑπολήψεως καὶ ἐμπιστοσύνης, ἀφ' οὗ ὅμως ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῆς Τουρκίας ἡ μετὰ τοῦ Βοναπάρτου σχέσις, ὁ Ἀλῆς ἐκολάκευε τὸν τῆς Ἀγγλίας, θεωρῶν μεθ' ὑποψίας τὸν τότε πρόξενον τῆς Γαλλίας *Pouqueville*· τὸν πρόξενον τῆς Ρωσσίας οὐδέποτε παρετήρει μ' εὐνοϊκὸν ὄμμα ὡς ἀντιπρόσωπον δυνάμεως ἐχθρᾶς εἰς τὸ ἔθνος του. Ὁ *Pouqueville* ἄνθρωπος δραστήριος καὶ πεπαιδευμένος καὶ συνάμα καὶ ὁρμητικὸς μετ' ἀγερωχίας ἐθεώρει τὸν Ἀλῆν, πολλάκις ἐναντιούμενος εἰς τὰς θελήσεις του καὶ μετὰ παρρησίας ὁμιλῶν. Ὅταν οἱ Γάλλοι κατεῖχον τὴν Ἐπτάνησον, ὁ τότε διοικητής, τῷ παρήγγειλεν ἵνα προμηθεύσῃ σκεπάσματα (βελέντσας), διὰ τὸν στρατόν. Ὁ *Pouqueville* μετέβη εἰς τὴν ἔξω τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Πωγωνιανῆς συγκροτουμένην τότε ἐμπορικὴν πανήγυριν καὶ ἀγοράσας τὰ παραγγελθέντα, ἔστειλε μετὰ συνοδείας λαβὼν καὶ μπουγιουρτὶ παρὰ τοῦ Ἀλῆ, ἵνα μὴ ἐνοχληθῶσι, καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν ὁδοφυλάκων.

(15) Ὁ τότε ἐπιστατῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ Ἀναστάσιος Σαμαρνιώτης ἐξ Ἰωαννίνων, λίαν εὐνοούμενος τοῦ Ἀλῆ, εἶχε παραγγείλει εἰς τοὺς ὁδοφύλακας, ἵνα σταματῶσι τὰ φορτώματα καὶ πληρώσωσι τὰ διόδια, μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει τὰ μπουγιουρτιὰ τοῦ Βεζίρη. Οἱ ὁδοφύλακες συνέλαβον τὰ φορτώματα καὶ τὰ ὡδήγησαν μετὰ τῶν φερόντων εἰς Ἰωάννινα ἵνα πληρώσωσι τὰ κεκανονισμένα διόδια. Τοῦτο μαθὼν ὁ *Pouqueville* ὠργίσθη μεγάλως καὶ μεταβὰς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Σαμαρνιώτου, ἄνευ μεγάλων ἐξηγήσεων τὸν ἐράπισεν εἰς τὸ πρόσωπον. Ὁ δαρεὶς μετέβη παραχρῆμα εἰς τὸ ἐν Λιθαρίτσιᾳ σεράγιον τοῦ Ἀλῆ παραπονούμενος διὰ τὴν διαγωγὴν τοῦ προξένου, ὅστις κατὰ τύχην τότε εἰσήρχετο καὶ εὐθὺς εἶπεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν ὠργισμένον Ἀλῆν «τὸν ἔδειρα». Ὁ Ἀλῆς ἀπεκρίθη «Πουκβὶλ ὅποιος δέρνει τὸν δέρνουν, αὐτὰ δὲν σοῦ περνοῦν ἐδῶ». Ὁ Πουκεβὶλ ἀπήντησε

1. Μιὰ περίληψη ἀπ' τὸ μέρος αὐτὸ γιὰ τὸν *Pouqueville* δημοσιεύει ὁ Ἀραβαντινὸς στὸ ἔργο του σελ. 403—404.

«θὰ μοῦ περάσουν αὐτὰ καὶ ἄλλα καὶ ἐδῶ καὶ στὴν Πόλιν» καὶ ἀφήσας ἔκπληκτον καὶ λυσσῶντα τὸν Ἀλῆ, ἀγερώχως ἐξῆλθεν(1).

Ὁ Ἀλῆς πρὸ πολλοῦ εἶχε μάθει ὅτι ὁ Πουκεβὶλ ἔγραφεν εἰς τὴν Κυβέρνησίν του κατ' αὐτοῦ· κατώρθωσεν ἵνα δωροδοκήσῃ τὸν ταχυδρόμον του (τάταρην) ὅστις ὅταν ἐλάμβανε τὰ ἔγγραφα τοῦ Πουκεβὶλ τὰ ἔφερεν εἰς τὸν Ἀλῆν. Ἡμεῖς δ' ἐπιτηδείως ἀπεσφραγίζαμεν, ἀντεγράφομεν καὶ ἀνασφραγίζοντες ἄνευ σημείων καταδηλώσεως τῷ τὰ ἐδίδαμεν καὶ τὰ ἔφερε. (16) Ἐπειδὴ ὅμως ὅλα τὰ ἔγγραφα ἐκεῖνα ἐγγράφοντο δι' ἀριθμῶν, εἴχομεν σωρούς, χωρὶς νὰ δυνηθῶμεν καὶ ν' ἀναγνώσωμεν. Ὁ *Pouqueville* εἶχεν ἕνα ὑπηρέτην καὶ μίαν ὑπηρέτριαν ἐξ Ἰωαννίνων· τούτους ὁ Ἀλῆς εἶχεν ὡς κατασκόπους, ἵνα τῷ ἀναφέρωσι τὰς πράξεις τοῦ Γάλλου· ἐμάθομεν ὅτι ὅταν ἔγραφεν μετεχειρίζετο διπλωματικὸν πίνακα πλήρη ἀριθμῶν, ὃν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψει ὅταν ἔγραφεν. Ἀλλὰ πῶς νὰ δυνηθῶμεν καὶ λάβωμεν τὴν διπλωματικὴν ἐκείνην κλεῖδα; Μετὰ πολλὰς σκέψεις ὁ Ἀλῆς προσεκάλεσε τὴν ὑπηρέτριαν καὶ τῇ ἀνέθηκεν ἵνα ὠφελουμένη εὐκαιρίας, λάβῃ τὴν κλεῖδα τοῦ συρταρίου, ἐν ᾧ ὁ Πουκεβὶλ ἐκλείδωνε τὸν χάρτην καὶ τὴν ὁποίαν ἔφερε πάντοτε μετ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ δύο κηρίων, τυπώσῃ αὐτὴν κατὰ μῆκος καὶ πλάτος· ἐγένειο τοῦτο καὶ ἡ ὑπηρέτρια μᾶς ἔστειλε τοὺς τύπους, ἐφ' ὧν τὸ σχῆμα τῆς κλειδὸς ἐνετυπώθη ἀπαρυλλάκτως. Μὲ διέταξεν ἵνα κράξω τὸν σιδηρουργόν του καὶ τῷ παραγγείλω ἵνα κατασκευάσῃ μίαν κλεῖδα κατὰ τὸν τύπον τῶν κηρίων. Ὁ σιδηρουργὸς πρὸς ὃν εἶπον τὴν θέλησίν του, ὡσεὶ ὑποψιασθεὶς κατ' ἐμοῦ, ἠθέλησεν ἵνα λάβῃ καὶ τὴν συναίνεσιν τοῦ Ἀλῆ, ἀφ' οὗ δὲ τὴν ἔλαβε κατεσκεύασε κλειδίον κατὰ τοὺς δοθέντας τύπους. Ἀφοῦ παρελάβομεν τὸ κλειδίον, ἐπεριμένομεν κατάλληλον περίστασιν καὶ μίαν ἡμέραν, ἐν ᾧ ὁ *Pouqueville* εἶχεν (17) ὑπάγει εἴς τινα ἔξοχὴν τῶν Ἰωαννίνων, ἐξεκλειδώθη τὸ ἑρμάριον καὶ ἐλάβομεν τὸν μυστηριώδη πίνακα, τὸν ὁποῖον ἀμέσως ἀντεγράψαμεν πιστῶς καὶ τὸν ἐπιστρέψαμεν. Ἀφοῦ ἡ κλεὶς μᾶς ἐδόθη, τὰ μυστηριώδη γράμματα ἀνεγνώσθησαν· ἐν αὐτοῖς ἀνεγνώσαμεν τὰς τρομερὰς ἐκθέσεις τοῦ προξένου πρὸς τὴν κυβέρνησίν του διὰ τὸν Ἀλῆν, τὸν ὁποῖον μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα ἐξωγράφιζε καὶ συνεβούλευε περὶ τῶν τρόπων δι' ὧν νὰ ραδιουργηθῇ παρὰ τῇ Πύλῃ καὶ κηρυχθῇ Φιρμανλῆς(1), ἵν' ἀπαλλαχθῶσι τοιούτου ἐπιφόβου προσκόμματος.

Ὁ Ἀλῆς μετὰ μανίας ἤκουσε τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κατηγορητηρίων ἐκείνων, ἀναγνωσθέντων ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας Φορέστ. Ἐξηκολουθοῦμεν δὲ συλλαμβάνοντες καὶ ἀναγιγνώσκοντες πάντα τὰ ἔγγραφά του μέχρις οὗ ὁ *Pouqueville*, πεσόντος τοῦ Ναπολέοντος, μετετέθη εἰς τὸ Προξενεῖον τῶν Πατρῶν καὶ κατηργήθη τὸ ἐν Ἰωαννίνοις Προξενεῖον διορισθέντος τοῦ ἀδελφοῦ του Προξένου ἐν Ἄρτῃ. Ὅταν ὁ *Pouqueville* ἔλαβε τὴν μεταθεσίν του ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν Ἀλῆν ἵνα τὸν ἀποχαιρετίσῃ καὶ συγχωρηθῶσι διὰ τὰ διατρέξαντα. Ὁ Ἀλῆς τῷ εἶπε, «ἔμαθα ὅλα ὅσα κατ' ἐμοῦ ἔγραψες καὶ σὲ ἐπαινῶ διὰ τὸν ζῆλον σου· μπράβο σου! Ἐδούλεψες πολὺ καλὰ τὸν ἀφέντη σου μὲ τὸ παραπάνω». Ὁ Πουκεβὶλ ἀναχωρῶν προσεκάλεσεν εἰς γεῦμα τὸν Ἀλῆν, ὅπερ οὗτος ἐδέχθη. Σημειωτέον ὅτι τόσος φόβος τοὺς κατέλαβεν, ὥστε ὅταν ἐγὼ ἐπῆγα εἰς Ἄρταν, ὅπου πολλάκις διὰ τὴν οἰκογένειάν μου ἐπήγαινα, ὡς γνωστόν, ἐπῆγα καὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν του, κα-

---

Στὸ περιθώριο τῆς σελίδας αὐτῆς βρίσκονται γραμμένα καὶ τοῦτα:

«*Χαρακτὴρ Μουχτάρ:* Ὁ *Poug(eville)* ὁμιλῶν μίαν ἡμέραν μετὰ τοῦ Μουχτάρ, ἐξεθείαζε τὸν Βολταῖρον κλπ. Ὁ Ἀλῆς ἀπήντησε: «ἐγὼ ἂν τὸν εἶχα αὐτὸ τὸν ἄνθρωπο τὸ ἐσκότωνα.—Διατί;—Διότι δὲν ἤθελα νὰ εἶναι καλύτερος ἄλλος ἀπὸ ἐμέ.—Ἐσὺ ἂν θέλεις σήμερον σκοτώνεις ὅλον τὸν κόσμον (=καὶ ὅτι ὅλοι εἶναι καλυτεροί του). Ἔπειτα δὲ προσέθηκεν: Αὐθέντη τὰ λουλούδια δὲν γίνονται εἰς τὸν ἴσκιο (=δηλ. ὑπὸ τὴν τυραννίαν). Ὁ Μουχτὰρ δὲν ἐννόησε τὴν προσβολή».

1. Ἀποστάτης, ἐπικυρηγμένος μὲ φιρμάνι.

ταγινόμενον τότε ἵνα γράφῃ διὰ τοῦ διπλωματικοῦ πίνακος· μόλις οὗτος μακρόθεν μὲ διέκρινε καὶ μοὶ ἔλεγε: «στάσου στάσου, Κύριε Λιδωρίκη, νὰ μαζεύσω τὰ χαρτιά μου, γιατὶ σεῖς εἶσθε διαβόλοι (ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοὶ ὡμίλουν καλῶς τὴν ἑλληνικήν).

Μετὰ τῶν προξένων οὐδέποτε ἔφαγε μήτε προσκαλέσας μήτε προσκληθείς (1).

Ὁ Ἀλῆς δὲν εἶχε τακτικὸν στρατόν· εἶχε τὴν σωματοφυλακὴν (τσοχανταραίους) καὶ τοὺς Γκέγκηδες οἵτινες ἐλάμβανον καθ' ἑκάστην ἕνα ἀθλιέστατον ἄρτον καὶ δέκα περίπου γρόσια, κατὰ μῆνα ὡς μισθόν. Κατῴκουν εἰς τὰ οἰκήματα τῶν κατοίκων, οἵτινες πολλὰ ὑπέφερον ἐπὶ τόσα ἔτη· συγχρόνως δὲ καθ' ἑκάστην ἤρχοντο ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν διάφορα σώματα ἐπιβαρύνοντα τοὺς κατοίκους· πᾶς ὁ λοιπὸς στρατὸς ἦτο ἄνευ μισθοῦ, καὶ μόνον οἱ μπέηδες ἐλάμβανον σιτηρέσιον (ταΐνι) διοριζόμενοι κατὰ καιροὺς δερβεναγάδες, πρὸς καταδίωξιν ἰδίως τῆς ληστείας ὅτε ἐλάμβανον καί τι χρηματικὸν ποσόν.

Διαρκῶς ἔμενεν εἰς Ἰωάννινα ὁ ἐκ Τεπελενίου Ζαΐχ Ἀμπάζης εὐνοούμενος, ὡς διευθυντὴς (18) τῆς Ἀστυνομίας (Καπιμπουλούμπασης) διοικῶν 150 περίπου Ἀλβανούς, οἵτινες περιήρχοντο εἰς τὰς ὁδούς, ἐπιτηροῦντες τὴν τάξιν.

Ἐν τῇ Αὐλῇ του ὑπῆρχεν ἓν εἶδος Ὑπουργείου, ἀποτελουμένου ὑπὸ τῶν γραμματέων Μάνθου ἐκ Ζαγορίου, Κολοβοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, Κώστα Γραμματικοῦ ἐκ Κονίτσης, οἵτινες εἰργάζοντο ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας εἰς ἓν δωμάτιον ἐντὸς τοῦ σεραγίου του ἀμισθὶ ἢ τρώγοντες ἐξ ἰδίων καὶ κατοικοῦντες ἔξω· οὗτοι ὁσάκις ἐπαρουσιάζοντο οἱ πολλοὶ ἐνδιαφερόμενοι ἐλάμβανον ἀναλόγως χρηματικάς τινας ποσότητας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μικρὰς πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν ὑποθέσεών των.

Ἐκ τῶν Ἑλλήνων μόνον ἐγὼ κατῴκουν καὶ ἔτρωγον ἐντὸς τοῦ σεραγίου, ἄνευ μισθοῦ ὅμως· ἤμουν ὁ ἐμπιστευμένος σύμβουλός του, ἔχων καὶ τὴν μεγάλην σφραγίδα του, τὴν ὁποίαν ἐκράτει Ἀλβανὸς τις Μπαϊράμης εὐνοούμενος καὶ μόνον ἐγὼ ἠδυνάμην νὰ σφραγίζω. Ὁ Ἀλῆς εἶχε παραχωρήσει ἵνα λαμβάνω ἐπὶ ἑκάστου σφραγίσματος ποσὸν τι (δύο ἢ τρία Βενέτικα) ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους καὶ ἄτινα διεμοίραζον μετὰ τοῦ Μπαϊράμη. Εἰς ἐκτάκτους δὲ περιστάσεις, οἷον καταγραφάς, ἐπιθεωρήσεις λογαριασῶν, ἐλάμβανον ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους ὡς φιλοδώρημα (μπαχτσίσι) χρηματικὰς ποσότητας.

Ἡ Ἀστυνομία ἐπετήρει καὶ τοὺς ἐρχομένους καὶ τῷ ἀνέφερε τὰ διατρέχοντα. Ἠρέσκετο εἰς τὴν κατασκοπείαν καὶ πολὺ ἡδύνοι τοὺς μετερχομένους τὸ ἐπονείδιστον τοῦτο ἐπάγγελμα.

(19) Πάντες οἱ ἐν Ἰωαννίνοις ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἀλῆ ἐφόρουν φουστανέλλας καὶ πιστόλας εἰς τὴν ζώνην, οἱ δὲ κάτοικοι ἀντεριὰ καὶ ἄλλα φορέματα.

Ὁ Ἀλῆς δὲν ἡδύνοι τοὺς υἱούς του οὓς ἔβλεπεν ὅτι δὲν τῷ ὡμοιάζουν. Ὁ Μουχτὰρ ἦτο μετρίου πνεύματος καὶ ὁ Βελῆς δειλός(2).

Ἦτο τολμηρὸς καὶ πολλάκις μὲ ἔλεγε: «Ἔ, τήρα, τόσους ἐσκότωσα καὶ ἔχω ἐδῶ τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς συγγενεῖς τῶν θυμάτων μου, καὶ δὲν εὑρίσκεται κανεὶς νὰ μὲ φονεύσῃ. Ἐγὼ μόνον ἀπὸ ταὶς πλάταις φοβᾶμαι. Εἰ δὲ καὶ ὅποιος ἔλθῃ νὰ μὲ σκοτώσῃ ἀπ' ἐμπρός, καὶ τὸ ἐπιτύχει, χαλάλι νὰ τοῦ γένῃ». Ἐφόρει εἰς τὴν κεφαλὴν καλπάκιον ἐκ βελούδου καὶ μίτραν κατὰ τὰς γωνίας χρυσοκέντητον καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τεπὲ καὶ πρὸς τὴν κάτω περιφέρειαν χρυσοῦν στέμμα. Ἐφόρει ντουλαμὰν ἀπὸ κατιφέ.

(Συνεχίζεται)

---

1. Ὥστε τιμητικὴ ἐξαίρεση ἔκανε ὁ Ἀλῆς κι' ἀποδέχτηκε τὴν πρόσκληση τοῦ *Pouqueville*. Ἕνα δεῖπνο τοῦ Ἀλῆ σὲ ἑλληνικὸ σπίτι ποὺ μὲ τὰ δῶρα στοίχησε στὸν ἀμφιτρύωνα 25.000 γρόσια, μᾶς περιγράφει ὁ Α. Κουτσαλέξης στὸ βιβλίο του, «Διαφέροντα καὶ περίεργά τινα ἱστορικὰ» σελ 17. Κι' ἄλλο πάλι ποὺ τοῦ πρόσφερε στὸ σπίτι του ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος τὸ ἀναφέρει στὸ βιβλίο του ὁ Ἐγγλέζος *Hughes*. «*Travels in Sicily, Greece and Albania*».

2. Εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Τεπελενλῆς τὰ παιδιά του γιὰ τὴ δειλία τους τὰ ἔλεγε «κόττες».

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΤΑΚΗ ΛΑΠΠΑ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΛΙΔΩΡΙΚΗΣ*

Ο ΣΦΡΑΓΙΔΟΦΥΛΑΚΑΣ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΣΑ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Θησαυροί Ἀλῆ (1)

Ὁ Ἀλῆς εἶχε 30.000.000 φράγκα, τὰ ὁποῖα ἐγὼ ἰδίᾳ χειρὶ εἶχον καταγράψει, ἐκτὸς δὲ τούτων ἡ ἀξία τῶν πολυτίμων πραγμάτων ἀνέβαινεν εἰς 50.000.000 φράγκα. Τὰ μετρητὰ ταῦτα εἶχεν εἰς κυβώτια σιδηρᾶ, ἑκάστου ἔχοντος ἰδίαν μονέδαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χρυσᾶ. Ἡ καταγραφὴ αὕτη ἐγένετο ὑπ' ἐμοῦ ὀλίγον πρὸ τῆς πολιορκίας του· παρέλαβε τοὺς θησαυρούς του ἐν τῇ λίμνῃ καὶ ἐκ τούτων τοὺς μὲν ἐξώδευσεν εἰς τὸν στρατὸν καὶ δωροδοκίας, τὰ δὲ λοιπὰ διηρπάγησαν ὑπὸ τοῦ νικητοῦ καὶ τῶν στρατιωτῶν του καὶ ἐστάλη μέρος Κωνταντινούπολιν. Εἰς Τεπελένιον εἶχεν ἐντὸς τῆς κοιλίας τοῦ σεραγίου, ἓν σιδηροῦν κιβώτιον, ὅπερ ἐπειδὴ εἶχε πέσει κεραυνός, μετέβημεν καὶ τὸ παρελάβομεν περιεῖχε 100.000 τάλληρα.

Ε'.

. . . . . .

(20) (2) καὶ ὁ Ἀλῆς ἐγένετο κύριος τοῦ Μπερατίου. Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Ἀλῆ μεγάλην ἐντύπωσιν ἐπέφερεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐν ᾧ ἡ πολιορκία διήρκει, ἦλθε παρὰ τοῦ Σουλτάνου Καπουτζίμπασης ἵνα τὸν ἐπιπλήξῃ καὶ τὸν ἀποτρέψῃ. Ὁ Ἀλῆς ἀπήντησεν ὅτι «οἱ κάτοικοι δυσαρεστηθέντες κατὰ τοῦ Ἰμπραὴμ τὸν ἐπολιόρκησαν καὶ τὸν προσεκάλεσαν νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν».

Ὁ Ἰμπραήμης(3) μεταβὰς εἰς Αὐλῶνα ἐφόνευσε τὸν ἐκεῖ φρούραρχον φίλον τοῦ Ἀλῆ καὶ διεγείρων τοὺς κατοίκους ἡτοίμαζεν ἐπανάστασιν ὅπερ μαθὼν ὁ Ἀλῆς ἔστειλε κατ' αὐτοῦ δυνάμεις τὸν κατέστρεψε καὶ συλλαβὼν αὐτὸν μετὰ τοῦ υἱοῦ του τοὺς ἐφυλάκισε εἰς Ἰωάννινα, ὅπου ἔμειναν μέχρι τοῦ ἀποκλεισμοῦ του, καὶ ὁ Ἰμβραήμης ἀπεβίωσεν, ὁ δὲ υἱός του ἐσώθη.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἰμβραὴμ εἶχε καὶ ἀδελφὴν Τζαφὲρ Πασσᾶν πρὸ πολλοῦ ἀποθανόντα καὶ ἐγκαταλιπόντα μίαν θυγατέρα, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀλῆς ὅταν ἐκυρίευσε τὸ Μπεράτι ὑπάνδρευσε πρὸς τὸν ἐκ δούλης υἱόν του Σαλὶχ Πασσᾶν.

Ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὸ Μπεράτι, τῷ ἔμειναν πλέον τὰ πέραν τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἀργυροκάστρου μέρη καὶ ἰδίως τὸ Ἀργυρόκαστρον καὶ τὸ Γαρδίκι. Τὸ Ἀργυρό-

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου.

1. Γιὰ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Τεπελενλῆ γράφει τὸ περιοδ. Ἑστία 1877 τόμ. Γ'. σελ. 348 κι' ὁ Δ. Βαρδουνιώτης στὸ Ἡμερολ. Σκόκου 1914 σελ. 364. Κατὰ καιροὺς ἔγιναν ἀπόπειρες νὰ ἀνακαλύψουν τὸ θησαυρὸ κι' ἡ πιὸ μεγάλη ἦταν τὸ 1893. Ἐφημ. Ἀκρόπολις 15 Μαρτίου 1893.

2. Δὲν σώθηκε τὸ προηγούμενο μέρος.

3. Ὁ Ἰμπραὴμ πασᾶς τοῦ Μπερατιοῦ.

καστρον μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν παρεδόθη, ἤδη δὲ τῷ ἔμεινε (τὸ Γαρδίκι) (21) διὰ τὸ ὁποῖον ὁ Ἀλῆς ἔτρεφε παλαιὰν ἐκδίκησιν. Ἐν τῇ πολυαρίθμῳ ταύτῃ κωμοπόλει κατοικουμένη ὑπὸ ἑπτακοσίων οἰκογενειῶν μωαμεθανῶν ὑπῆρχον δύο φατρίαι· ἡ μὲν ἐχθρὰ τοῦ Ἀλῆ, ἡ δὲ συμπαθοῦσα ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Μουσταφᾶς—πασσᾶς τοῦ Δελβίνου ἐχθρὸς κεκηρυγμένος τοῦ Ἀλῆ κατέφυγεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Πολυάριθμον σῶμα Ἀλβανῶν καὶ Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἰουσοὺφ —Ἀράπη προσέβαλε τὸ Γαρδίκι, ὅπερ μετὰ ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν παρεδόθη. Ὁ Μουσταφᾶς—πασσᾶς καὶ Ντεμὴρ—ἀγᾶς—Δόστης, εἷς τῶν προκριτωτέρων ἐστάλησαν εἰς Ἰωάννινα ὅπου κατῴκησαν εἴς τι οἴκημα· καὶ ὁ μὲν Ντεμὴρ—ἀγᾶς, ὡς ὑπηρετῶν ἄλλοτε τὸν Ἀλῆν καὶ ὡσεὶ αἰσχυνόμενος, οὗτος νὰ τὸν βλάψῃ, διέταξε νὰ μὴ τὸν παρουσιάσωσιν. Ὁ Μουσταφᾶς ἦτο ἐχθρὸς τοῦ Ἀλῆ, εὑρισκόμενος εἰς ἀδιαλείπτους πολέμους μετ' αὐτοῦ, ἐπ' ἐσχάτων δὲ εἶχε ποιήσει ἀνακωχὴν δοὺς ὡς ὅμηρον τὸν υἱόν του, ὅστις ἐφυλάσσετο. Μιὰ τῶν ἡμερῶν εἰς Πρέβεζαν μετὰ τοῦ Ἀλῆ εὑρισκόμενος κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ μετὰ πλοίου διὰ Κέρκυραν, μὴ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν πρὸς καταδίωξίν του σταλέντων πλοίων.

Μετὰ τοῦ Μουσταφᾶ δὲν εἶχον ἰδωθῆ προσωπικῶς· διέταξε νὰ παρουσιασθῇ καὶ προσβλέπων τῷ εἶπεν ἐνώπιόν μου «Μουσταφᾶ—πασσᾶ, βλέπω γέρασες». «Ἕνα μέρος μ' ἐγέρασεν ἡ ἡλικία καὶ οἱ καταδιωγμοί σου». «Ἔ ὡρὲ Μουσταφᾶ, πέρασαν τώρα ἐκεῖνα καὶ θὰ ζήσωμεν εἰρηνικά». Ἐγὼ ἄκ(22)μακρύνθην καὶ ἄγνωστον τὶ εἶπον μεταξύ των. Μετὰ ταῦτα τὸν ἔστειλεν εἰς τὸ δωμάτιον μετὰ τοῦ Ντεμὴρ ἀγᾶ, ὅθεν τὴν ἐπιοῦσαν διέταξεν ἵνα τοὺς λάβωσι καὶ τοὺς ἀποκεφαλίσωσιν εἰς τὸ νησὶ τῆς Λίμνης.

Πρὸς τὸν Ντεμὴρ—ἀγᾶν μοῦ ὑπαγόρευσε καὶ ἔγραψα ἐπιστολὴν πρὸς ἣν οὗτος πρὶν ἀποθάνῃ τῷ ἀπήντησε. Διέταξεν δ' εὐθὺς ἵνα ἑτοιμασθῶμεν καὶ μεταβῶμεν εἰς τοὺς κατακτηθέντας τόπους. Ἐπορεύθη εἰς Ἀργυρόκαστρον, ἔπειτα εἰς Λιμπόχοβον πρὸς ἀντάμωσιν τῆς ἐκεῖ ἀδελφῆς του Χαϊνιτσᾶς, ἥτις λέγεται ὅτι τὸν παρεκίνησεν εἰς τὴν ἐκδίκησιν. Ἐκεῖθεν μετέβημεν εἰς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἀργυροκάστρου φρούριον τῆς Σιτριάδας (ἁγίας Τριάδος) ὅπερ εἶχεν ἐγείρει διὰ τοὺς κατὰ τῶν μερῶν ἐκείνων σκοπούς του.

Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Γαρδικίου, συνεπεία παραγγελιῶν του, οἱ μὲν ἀνήκοντες εἰς τὴν μερίδα του Γαρδικιῶται διετάχθησαν ἵνα μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν Πρέβεζαν, οἱ δὲ ἀντίπαλοί του μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των διεσπάρησαν εἰς τὰ πέριξ χωρία. Ἅμα ἦλθεν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα διέταξε ἵνα συλλάβωσι τοὺς ἄνω εἰς τὰ χωρία διασπαρέντας Γαρδικιώτας, τοὺς ὁποίους δέσαντες διὰ σχοινίων τοὺς ἔβαλον ἐντὸς ἠρειπωμένου χανίου, δύο ὥρας ἀπὸ τοῦ Γαρδικίου, εἰς θέσιν Βαλιαρέ. (23) Τὸ δὲ σκληρότερον ὅτι ὑπῆρχον δεκαπέντε περίπου Γαρδικιῶται, ἀνδρεῖοι καὶ ρωμαλαῖοι, ἀνήκοντες μὲν εἰς τὴν ἀτιμάσασαν τὴν οἰκογένειάν του φάραν, ὑπηρετοῦντες ὅμως πρὸ πολλοῦ τὸν Ἀλῆ διαπρέψαντες εἰς πολλοὺς πολέμους καὶ τὸ περιεργότερον πολεμήσαντες καὶ οὗτοι κατὰ τῆς πατρίδος των Γαρδικίου καὶ ἰδίως ὁ Νταὴρ—Γαρδίκης, ὅστις κατὰ τὴν συλληψίν του ἐναντιώθη, κτυπήσας. Τούτους διέταξεν ἵνα παρευθὺς συλλάβωσι καὶ ἁλυσοδέσαντες τοὺς φέρουσιν εἰς τὸ χάνι. Ἐφώναζον, ἐκραύγαζον, διεφήμιζον τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν ἀπιστίαν, καταβοῶντες ἰδίως κατά τοῦ Ἀθανασίου Βάγια, ὅστις φαίνεται δὲν τοὺς εἶχεν εὐχαριστήσει διὰ τῆς προδοτικῆς διαγωγῆς του.

Ἐκ Συντριάδος(1) ἐστάλην ἐγὼ μετὰ τοῦ Ἄγου—Μουχουρδάρη ἵνα καταγράψω τοὺς ἐν τῷ χανίῳ κεκλεισμένους. Μεταβὰς εἰς τὸ χάνι κατέγραψα τοὺς ἐκεῖ, τὰ ὀνόματα καὶ τὰς Φατρίας εἰς ἃς ἕκαστος ἀνῆκεν· οὐδεὶς δ' ἐφαντάζετο ποτέ, ὅτι ὁ Ἀλῆς ἤθελε προβῆ εἰς τοιαύτην ἀνανδρον ἐκδίκησιν.

Καταγράψας ἐπέστρεψα καὶ τῷ ἔδωκα τὸν κατάλογον τὸν ὁποῖον τῷ ἀνέ-

1. Πιὸ πάνω τὴ γράφει Σιτριάδα.

γνωσα. 'Αναχωρήσας ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Συντριάδος μεθ' ὅλου τοῦ ἐπιτελείου καὶ τοῦ στρατοῦ μετέβη εἰς Βαλιαρέ. Σταθεὶς εἰς τὸ πεζοδρόμιον πρὸ τῆς πύλης, διέταξεν ἵνα (24) διέλθωσιν ἐνωπιόν του ἀνὰ εἷς. Τοὺς ἐπιθεώρησεν ἐρωτῶν ἕνα ἕκαστον περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς οἰκογενείας του. Τελευταῖος ἤρχετο εἷς γεραλαῖος σέχος (ἱερομόναχος) ἀόμματος ἐπὶ ἡμιόνου, ἐκφωνῶν τοὺς τελευταίους λόγους τοῦ θανάτου παρὰ τοῖς ὀθωμανοῖς. Τὸν παρετήρησε καλῶς καὶ μείνας σκεπτικὸς διέταξεν ἵνα μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὸ χάνι. 'Ηρώτησεν ἂν εἶναι ἄλλοι καὶ τῷ εἶπον οἱ «τσοχανταραῖοι σου» «αὐτοὺς μὴ τοὺς φέρετε ἐμπροστά μου».

Οἱ εἰσελθόντες ἦσαν περὶ τοὺς ἑξακοσίους.

'Ενῷ ταῦτα ἐγίνοντο, πάντες ἠννοήσαμεν τὸ μελετώμενον τρομερόν του σχέδιον ἐκδικήσεως, ἀλλὰ βλέπων αὐτὸν ἐξηγριωμένον οὐδεὶς ἐτόλμα ἵνα τῷ ἀντείπῃ. Μόνος ὁ ἐπὶ ἀνεψιᾷ γσμβρός του Τζελαλεντὶν—μπέης, ἐτόλμησεν ἵνα τῷ κάμῃ παρατηρήσεις τινὰς ἐπιεικείας· ὁ δὲ 'Αλῆς ἐξηγριωμένος «μὴ μοῦ μιλῇ κανεὶς!» ἀνέκραξε «καὶ σᾶς ὑπόσχομαι εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὴ φονεύσω ἄνθρωπον».

Ἦτο ἡ 12 Μαρτίου[1] ἡμέρα ὁμιχλώδης καὶ ὡσεὶ ὁ οὐρανὸς ἀπεδοκίμαζε τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο κακούργημα. Ὁ 'Αλῆς διέταξεν ἵνα περικυκλώσωσιν οἱ στρατιῶται τὸ χάνι θέσαντες τὰ ὅπλα ἐπὶ τῶν ὄπῶν τῶν πολεμιστρῶν καὶ διατάξας ἵνα, ἅμα δώσῃ τὸ σύνθημα, ἀρχίσωσι τὸν φόνον. Ἔφιππος ἀνέβη μετὰ τοῦ ἐπιτελείου ἐπὶ ὑπερκειμένου τινὸς λόφου, ἵνα ἐπιθεωρῇ τὴν σφαγήν. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην(25) τρομερὰ ἀπὸ τοῦ χανίου ἠγέρθη φωνὴ παρομοιάζουσα καταχθόνιον βοήν. Πάντες ἐμείναμεν ἐκστατικοὶ καταληφθέντες ὑπὸ ἀγνώστου τρόμου· ἦιο ἡ τελευταῖα πρὸς τὸν Θεὸν οἰμωγὴ τῶν 600 θυμάτων «λὰ—ἰλά, ἰλ—ἀλλά, μωαμὲτ σεοὺλ—ἀλλά». Ὁ 'Αλῆς διέταξεν ἕνα τῆς ἀκολουθίας του ἵνα πυροβολήσῃ δίδων τὸ σύνθημα. Παρευθὺς ἤρχισε πανταχόθεν ἀδιάκοπος πυροβολισμός. Οἱ δυστυχεῖς Γαρδικιῶται ἔπιπτον εἰς σωρούς· νεκρικὴ σιγὴ καὶ μόνον οἱ πυροβολισμοί. Εἶχε παρέλθει πλέον ἡ δείλη καὶ οἱ πυροβολισμοὶ ἔπαυσαν. Τὸ χάνι ἦτο πλῆρες πτωμάτων, πλεόντων ἐντὸς ποταμοῦ αἵματος. Δύο Γαρδικιῶται, τῶν ὁποίων αἱ σφαῖραι εἶχον καύσει τὰ σχοινία, ἔκαμαν ἔφοδον πρός τι ρῆγμα φρουρούμενον ὑπὸ 'Αλβανῶν, ἀλλ' ὁ μὲν εἷς πυροβοληθεὶς ἐφονεύθη, ὁ δὲ δεύτερος κατώρθωσεν ἵνα ἔλθῃ μεταξὺ τῆς ἐπὶ τοῦ λόφου συνοδείας τοῦ 'Αλῆ ἐξαιτούμενος τὸ ἔλεος. 'Αλβανός τις Ζάχος ἰδὼν αὐτὸν τὸ ἀνέφερεν εἰς τὸν 'Αλῆν ὅστις ἀγρίως προσβλέψας μὲ θυμὸν τῷ εἶπεν «σ' ἐκεῖνον τὸν κόσμον νὰ δώσῃς λόγον, γιατὶ νὰ τὸν ἀφήσῃς» καὶ διέταξεν ἵνα ἐλευθερωθῇ.

Μετὰ τὴν σφαγὴν ἡτοιμάσθη ἵνα ἀναχωρήσωμεν καὶ διέταξε τινὰς ἵνα ἐπιθεωρήσωσι μήπως μεταξὺ τῶν πτωμάτων ὑπῆρχον καὶ ζῶντες· ἀνεφέρωμεν ὅτι(26) δὲν ὑπῆρχον, ἐνῷ πράγματι τινὲς ἔζων, κεκρυμμένοι μεταξύ τῶν τεθνεώτων.

Ὁ 'Αλῆς ἀναχωρῶν διέταξεν ἓν Χόντζαν ἵνα τοὺς διαβάσῃ καὶ τοὺς θάψωσιν· ἐπὶ δὲ τοῦ τόπου ἐκείνου ἠγέρθη πλάξ, κατασκευασθεῖσα εἰς 'Ιωάννινα μετ' ἐπιγραφῆς ἑλληνικῆς καὶ τουρκικῆς[2].

Γενικὴ καταφορὰ ἀπὸ τούρκους καὶ χριστιανοὺς ἠγέρθη κατὰ τοῦ 'Αλῆ, ὅστις ἐφάνη πολὺ τεταραγμένος, ἐρωτῶν με «βλέπω ὅτι ὁ κόσμος φωνάζει· τί τοὺς μέλει, ἐγὼ τοὺς εἶχα πάθος».

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1812 ὁ 'Αλῆς ἐκάθητο ἐντὸς τοῦ παλατίου του· ἔστειλε καὶ μ' ἐκάλεσε· τὸν εὗρον λίαν συλλογισμένον καὶ μὲ ἠρώτησε τί λέγει ὁ κόσμος διὰ τὸ Γαρδίκι. Τῷ ἀπεκρίθην «ἀφέντη μου, τί νὰ εἰποῦν, ὅλοι ἠξεύρουν ὅτι εἶχες ἐκδίκησιν, καὶ μάλιστα ἤκουσα νὰ λέγουν ὅτι ὡρκίσθης ὅτι θὰ

1. Στὰ 1812.

2. 'Η ἐπιγραφὴ ἔγραφε: «Μακάρι ἔτσι νὰ χαθοῦν ὅλοι οἱ ἐχθροὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ 'Αλῆ». Στὰ 1819 τὴ διάβασε κι' ὁ *Imbrahim Manzour* (σελ. 75).

βάλῃς ταῖς Γαρδικιώτισσαις νὰ χορεύσουν γυμναί». «Ναί, παρεκάλεσα τὸν Θεὸν νὰ μὲ ἀξιώσῃ νὰ ἐκδικηθῶ τὸ Γαρδίκι καὶ μετὰ ἕνα χρόνο νὰ πεθάνω. Τώρα συλλογίζομαι ὅτι πλησιαζει ὁ χρόνος ὁποῦ ἔταξα εἰς τὸν Θεὸν καὶ δὲν ξεύρω τὶ νὰ κάμω». Ἐγὼ τὸν ἐνεθάρρυνα, παραστήσας ὅτι τοιαῦτα δὲν ἐκπληροῦνται. Διηγήθην ὅτι καὶ ἐγὼ μικρὸς ὢν προσεβλήθην ὑπὸ εὐλογίας καὶ ἔταξα εἰς τὸν Θεὸν νὰ θεραπευθῶ(27) καὶ ἴδω τὴν μητέρα μου καὶ ἂς πέθαινα ὕστερα. Ἔγινα καλά, εἶδα τὴν μητέρα μου καὶ τώρα πέρασαν τόσα χρόνια καὶ ἀκόμα ζῶ. Ἐφάνη ἐκ τῆς ἀπαντήσεώς μου καταπεισθείς([1]).

Παρὰ τῶν φονευθέντων συνήχθησαν παρὰ τοῦ Ἀλῆ ὅλα τὰ ἔγγραφά των τὰ ὁποῖα ὕστερον διέταξεν ἐμὲ καὶ τὸν Κώσταν Γραμματικὸν καὶ τὸν Ντιβὰν— ἐφέντην, ἵνα τὰ ἐπιθεωρήσωμεν. Ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολλαὶ χρεωστικαὶ ὁμολογίαι πρὸς τοὺς Γαρδικιώτας διαφόρων ἐκ τῶν πέριξ χωρίων, πτωχῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐξ ὧν τὸ πλεῖστον ἔσχισα καὶ παρέδωκα εἰς τὸ πῦρ, παρουσιάσαντες μερικὰ μόνον, τὰ ὁποῖα ὁ Ἀλῆς, προσεκάλεσε τοὺς ὀφειλέτας ἵνα τῷ πληρώσωσι. Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων ἐκείνων ἦτο καὶ ἡ διαθήκη τοῦ Ντεμὴρ—Ἀγᾶ—Δόστη λέγουσα «ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς ἀπεφάσισε νὰ παραδοθοῦμε εἰς τὸν Βεζὶρ—Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ ἀναχωρῶ διὰ τὰ Γιάννενα, λέγω, ὅτι ἀπ' ὅλην τὴν περιουσίαν ὅπου εἶχα δὲν ἔχει τις νὰ ζητήσῃ τίποτε, διότι τὴν ἐξόδευσα ὅλην εἰς τὸν παρόντα πόλεμον».

Τὸν Ἀλῆ κακῶς παρέστησαν· ἦτο ἄνθρωπος κολακευόμενος τὰ μέγιστα ἀπὸ πᾶν ἐγκώμιον, λυσσῶν κατὰ παντὸς προσβάλοντος αὐτὸν καὶ ἰδίως τὴν Τουρκίαν· εἶχεν ἐθνισμὸν ἀπερίγραπτον.

. . . . . .

. . . . . .

(28) ([2]) ἐπιστρέψας εἰς τὸν Ἀλῆν, ὅστις τὰ ἔδωκεν εἰς τὸν Μπαρκατσουλῆν γνωρίζοντα τὴν Ἀγγλικὴν ὅστις τὸ μετέφρασεν ὅλον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν καὶ τὰ ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀλῆ ὅστις ἔδωκε τὴν Ἑλλ(ηνικὴν) μετάφρασιν μετὰ τοῦ πρωτοτύπου ἵνα τὰ φυλάξω μέχρις ὅτου μὲ προσκαλέσῃ νὰ τῷ τὰ ἀναγνώσω. Ἐγὼ ἀναγνώσας αὐτὴν εἶδον εἰς ἓν κεφάλαιον νὰ ὁμιλῇ ὁ Ὁλλανδ([3]) περὶ τῆς εἰς Ἰωάννινα διαμονῆς του καὶ τῶν ἐπισκεπτομένων αὐτὸν ἐν οἷς καὶ περὶ τοῦ Ψαλλίδα ὅτι ἐπισκεπτόμενος αὐτὸν ἐν Ἰωαννίνοις ἠτιᾶτο δῆθεν τὴν Εὐρώπην ἥτις τὰ φῶτα παρὰ τῶν Ἑλλήνων λαβοῦσα ἠνείχετο τὴν Ἑλλάδα τοσοῦτον δεινοπαθοῦσαν. Ἡ περικοπὴ ἐκείνη ἤθελε διεγείρει τὴν κατὰ τοῦ Ψαλλίδα ἀντιπάθειαν τοῦ Ἀλῆ καὶ ὁ φιλελεύθερος διδάσκαλος ἤθελε πληρώσει διὰ τῆς κεφαλῆς τὰ πατριωτικά του αἰσθήματα. Ἀπεφάσισα ὅθεν ν' ἀποσιωπήσω τὰ περὶ Ψαλλίδα, τὸ μὲν διότι ὁ Ἀλῆς εἰς οὐδένα ἄλλον ἐνεπιστεύετο τὰ τοιαῦτα, τὸ δέ, διότι καὶ ἐν περ πτώσει ἀποκαλύψεως ἠδυνάμην νὰ δικαιολογηθῶ λέγων ὅτι δὲν εἴχομεν ἔτι φθάσει εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο.

Μετά τινας ἡμέρας ὁ Ἀλῆς κακοδιάθετος ἔκειτο εἰς τὸ δωμάτιόν του, περικυκλούμενος ὑπὸ τῶν ἰατρῶν, τοὺς ὁποίους ἐν ἀσθενείᾳ ἐκράτει εἰς τὸ παλάτιον καὶ τὴν νύκτα. Μὲ προσεκάλεσεν ἵνα τῷ ἀναγνώσω. Μὲ ἠρώτησεν ἂν λέγῃ τι περὶ αὐτοῦ. Ἐγὼ τῷ εἶπον. Τότε διέταξε τοὺς ἰατροὺς ἵνα ἀπομακρυνθῶσιν, ὅπως μὴ ἀκούσωσι τὰ περὶ αὐτοῦ. Μείναντες μόνοι, μὲ ἠπείλησε διὰ τῆς κεφαλῆς μου ἵνα μὴ τῷ ἀποκρύψω τι. Τῷ ὑπεσχέθην λέγων ὅτι οὐδόλως διεφερόμην διὰ τὰς ἰδέας ἑνὸς ξένου ἐπισύροντος τὴν εὐθύνην τῶν λεγομένων του. Ἀνέγνωσα τὴν ἑσπέραν ἓν μέρος, τὴν ἐπιοῦσαν ἕτερον καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὅταν ἔφθασα εἰς τὸ μέρος

---

1. Κι' ἀπ' ἄλλους ἱστορικοὺς ἐπιβεβαιώνεται ἡ δεισιδαιμονία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, μὰ κι' ἡ εὐκολοπιστία του στὶς προλήψεις.

2. Ἀπ' τὸ Ε' τμῆμα λείπουν τέσσερες σελίδες τοῦ Κέντρου.

3. Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ Ἐγγλέζου γιατροῦ *Holland* ποὺ ἐπισκέφθηκε κι' ἔμεινε κάμποσο τότε στὰ Γιάννενα κι' ὕστερα τύπωσε τὶς ἐντυπώσεις του στὸ βιβλίο «*Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia*».

ὅπου ὁ Ὄλλανδ ἐλάλει μετὰ πικρίας περὶ τοῦ Ἀλῆ, ὠργίσθη τὰ μέγιστα (29) λέγων. «Τὶ εἶχε μ' ἐμένα αὐτὸ τὸ κερατᾶ».

Μιᾷ τῶν ἡμερῶν μὲ προσεκάλεσε κατὰ τὴν συνήθειαν ἵνα ἐπιθεωρήσω τὰς τῆς ἡμέρας ἀναφορὰς κλπ. τὰς ὁποίας οἱ ἀναφερόμενοι προσωπικῶς ἔθεταν ἐπὶ τοῦ κοιλώματος τοῦ σοφᾶ, ἐφ' οὗ ἐκάθη ὁ Βεζίρης. Ἐν' ᾧ ἐγὼ τῷ ἐξήγουν τὰ διάφορα τῶν ἀναφερομένων θέματα, ὁ Ἀλῆς περιεδιάβαζεν ἐντὸς τοῦ δωματίου, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν παρατηρῶν ἀφελῶς ἐπὶ τοῦ παραθύρου. Ἐκ τῶν ἀναφορῶν, ἀφοῦ ἐμάνθανε τὸ περιεχόμενον, τὰς μὲν ἔσχιζε ὡς περιττάς, τὰς δὲ ἔθετα κατὰ μέρος πρὸς ἐνέργειαν. Ἐν ᾧ παρετήρουν τὰς ἀναφορὰς, εὗρον καὶ χειρόγραφόν τι, ὡς φαίνεται τὸ πρωτότυπον, διότι περιεῖχε προσθαφαιρέσεις καὶ σβέσματα, ὅπερ προσεκτικῶς παρετήρουν. Ἦτο προσφώνησις ἡγουμένου τινὸς τοῦ ἐν Ζαγόρι μοναστηρίου τῆς Ἀρτσίστας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον τῆς Ρωσσίας καὶ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐν' ᾧ ἐγὼ τὸ ἐπιθεώρουν, ὁ Ἀλῆς ἐρειδόμενος ἐπὶ τοῦ πλαισίου τοῦ παραθύρου καὶ παρατηρῶν ἔξω μὲ ἠρώτησε, χωρὶς νὰ στρέψῃ διατὶ δὲν ἀνεγίγνωσκον. Τῷ ἀπεκρίθην ὅτι ἐπιθεωρῶ ἓν χειρόγραφον. Τὶ εἶναι; Ἓν ἐγκώμιον. Τὶ θὰ εἰπῇ ἐγκώμιον; Ἔπαινος ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Διὰ τὸ παλαιὸ Σκεντέρη; Ἐγὼ παρευθὺς ἠννόησα ὅτι ὁ Ἀλῆς εἶχε γνῶσιν αὐτοῦ καὶ προσεπάθει πλαγίως νὰ μὲ δελεάσῃ. Ὄχι τῷ ἀπεκρίθην, ὅταν ὑπῆρχεν ὁ Σκεντέρης τῆς Μακεδονίας, μήτε Τοῦρκοι, μήτε Χριστιανοὶ ὑπῆρχον. (30) Ἐδῶ ἀναφέρει καὶ τούρκους Εἶναι ἕνας ἔπαινος διὰ τὸν ἰμπεράτορα τῆς Μοσκοβίας. Ὁ Ἀλῆς ἔστρεψε καὶ μοῦ εἶπε «τὶ λέγει;» Ἕνας ἡγούμενος ἐπαινεῖ τὸν Ἀλέξανδον καὶ κατηγορεῖ τοὺς τούρκους. Ὁ Ἀλῆς μὲ παρετήρησε καλῶς· «πολλὰ καλά, μ' εἶπε, ἄφησέ το, ἠθέλησα νὰ σὲ δοκιμάσω ἂν θὰ μοῦ τὸ κρύψῃς». «Γιατὶ νὰ σοῦ τὸ κρύψω» «ἔ, ὡς χριστιανὸς καὶ σὺ», καὶ ἐξαγαγὼν ἐκ τοῦ θυλακίου ἀντίγραφον καλλιγραφημένον μοὶ εἶπε νὰ τῷ ἀναγνώσω.

Ἐν' ᾧ ἀνεγίνωσκον ὁ γραμματεὺς Μάνθος ἦλθε καὶ ἠρώτησε τὶς ἦτο μέσα. Μαθὼν δὲ ὅτι ἤμην ἐγὼ μετὰ τοῦ Ἀλῆ ἀπεσύρθη, μετ' ὀλίγον ἐπανελθὼν παρετήρησε διὰ τοῦ μπερντὲ καὶ ἰδὼν ὅτι ὡμιλούσαμεν ἠθέλησε ν' ἀποσυρθῇ. Ὁ Ἀλῆς τὸν εἶδε καὶ τὸν προσεκάλεσε νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἀκούσῃ τὸ ἀναγινωσκόμενον. Ὁ Ἀλῆς εἶπεν εἰς τὸν Μάνθον «Μοῦ εἶπατε διὰ τὸν Ψαλλίδαν ὅτι ἦτο εἰς τὴν Ρωσσίαν καὶ ἔγραψε κατὰ τῶν Τούρκων, ἀμ' αὐτὸς τώρα μέσα εἰς τὸ σπίτι μου νὰ γράψῃ κατὰ τῶν Τούρκων. Τὶ τοῦ πρέπει!». Ὁ Μάνθος ἀπεκρίθη. «Κακῶς ἔπραξεν». Ὁ Ἀλῆς τῷ εἶπεν. «Ἐγὼ δὲν ἀποφασίζω τίποτε περὶ αὐτοῦ, πρὶν ἀκούσω τὴν γνώμην τοῦ Μητροπολίτου καὶ τῶν προεστώτων. Μὲ διεταξεν εὐθὺς ἵνα πορευθῶ καὶ ζητήσω τὸν Μητροπολίτην καὶ τοὺς προεστούς. Μετ' οὐ πολὺ ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Γαβριὴλ πρῶτος τεταραγμένος διὰ τὴν πρόσκλησιν καὶ οἱ προεστοὶ πρὸς οὓς διηγήθην τὰ διατρέχοντα.

Ὁ Ἀλῆς ἀποτεινόμενος ὀργίλως πρὸς τὸν Μητροπολίτην τῷ εἶπε. «Σὲ ἔκαμα τὸν μεγαλύτερον αὐθέντην τοῦ κράτος μου διὰ νὰ ἐπιβλέπῃς προσεκτικῶς τὸ μέρος ὅπου σου ἀνέθεσα». Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μητροπολίτης ἀπεκρίθη ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ μαντεύσῃ τὶ ἔγραφεν ὁ ἡγούμενος εἰς τὸ Κελλίον του ὁ Ἀλῆς μετὰ τοῦ αὐτοῦ τόνου «καὶ τὶ σ' ἔχω; ἔπρεπε νὰ ξεύρῃς». Ἐν τέλει δὲ ἀποτεινόμενος τοῖς εἶπε νὰ γνωμοδοτήσωσι περὶ τῆς τιμωρίας. Ὁ Μητροπολίτης καὶ οἱ προεστῶτες ἐζήτησαν ἵνα ἀποσυρθῶσιν εἰς τὴν μητρόπολιν καὶ ἐκεῖ σκεφθῶσιν. Ἀφοῦ ἐπανῆλθον τῷ εἶπον τὴν ἀποφασίν των καὶ οἱ μὲν ἄρχοντες ἐκήρυξαν τὸν ἡγούμενον ὡς τρελλὸν ἄξιον τιμωρίας, ὁ δὲ Μητροπολίτης ἀπέσχε λέγων «ἐπειδὴ χρέος ἔχω ὡς ποιμὴν (31) νὰ ἐπιβλέπω καὶ διορθῶ τὸ ποιμνιόν μου, τὸ ἐπάγγελμά μου δὲν μοῦ συγχωρεῖ νὰ καταδικάσω». Ὁ Ἀλῆς, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἐδείχθη ὀργίλος κατὰ τοῦ Γαβριὴλ, ἔδειξεν ἔπειτα μεγίστην πραότητα καὶ κολακείαν.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ ἡγούμενος συλληφθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τὴν πλησίον τοῦ

λουτροῦ εἰρκτήν, ὅπου ὑπέστη καθ' ὅλην τὴν νύκτα τρομερὰ βασανιστήρια· ἐκεῖθεν δὲ τὴν ἐπιοῦσαν παρεδόθη εἰς τοὺς δημίους, οἵτινες τὸν ἐθανάτωσαν.

ΣΤ'.

(32) Ἐνταῦθα ἀναφέρω τινὰ περὶ Σεργίου. Ὁ Σέργιος ἦτο ἐκ Θεσσαλονίκης· ὅταν οἱ Ρωσσο—Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἐπτάνησον ὁ Ἀλῆς ἐπορεύθη εἰς Βουθρωτὸν πρὸς ἐντάμωσιν τοῦ Ρώσσου καὶ Τούρκου ναυάρχου, ἐκεῖ ἦτο καὶ ὁ Σέργιος ἐν τῇ Ρωσσικῇ ὑπηρεσίᾳ εὑρισκόμενος. Ὁ Ἀλῆς ἰδὼν νὰ φορῇ τουρκικὴν σπάθην τὸν ἠρώτησε πόθεν τὴν ἀπέκτησεν, ἐκεῖνος δὲ τῷ ἀπεκρίθη ὅτι πολεμῶν τοὺς Τούρκους εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ὀζοῦ. Ὁ Ἀλῆς δυσαρεστήθη διὰ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Σεργίου. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Σέργιος φυγὼν ἀπὸ τῶν Ρώσσων ἦλθε παρὰ τῷ Μουχτὰρ—Πασσᾶ ζητῶν ὑπηρεσίαν. (33) Ὁ Ἀλῆς μαθὼν καὶ ἐνθυμούμενος τὴν ἐν Βουθρωτῷ συνάντησίν του, τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἔστειλεν ἐν εἴδει ἐξορίας εἰς τὸ φρούριον τῆς Κωμοπόλεως Κλεισούρας πλησίον τοῦ Τεπελενίου.

Ἐκεῖ ἔμεινεν ὁ Σέργιος δύο ἔτη. Διερχόμενος ἐκεῖθεν ὁ Ἀλῆς καὶ μεταβαίνων εἰς Τεπελένιον τὸν εἶδε δυστυχῆ καὶ ἄθλιον μὲ μακρὰν γενειάδα καὶ ὡσεὶ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν τιμωρίαν ἐκείνην τὸν ἠλευθέρωσε (1) μετ' αὐτοῦ. Ὁ Σέργιος ἦν ἄνθρωπος φιλελεύθερος, εὔγλωττος, καταγινόμενος εἰς μυστηριώδεις μελέτας. Τότε ὁ Ἀλῆς σκοπεύων ν' ἀναγείρει ὀχυρώματα εἰς Πρέβεζαν ἔστειλε τὸν Σέργιον ὡς ἐπιστάτην τῶν ἐργασιῶν. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐργασίας ὁ Σέργιος ἐπιστρέψας εἰς Ἰωάννινα ἐπαρουσιάσθη εἰς ἐμὲ καὶ μυστηριωδῶς μοὶ εἶπεν ὅτι γνωρίζει τὸ μυστήριον τοῦ μεταβάλλειν τὸν χαλκὸν εἰς χρυσόν, καὶ νὰ κατασκευάζῃ τὸ ὕδωρ τῆς ἀθανασίας, καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ τ' ἀναφέρω εἰς τὸν Ἀλῆν. Ἐγὼ δυσπιστῶν τῷ παρετήρησα ὅτι ταῦτα ἦσαν ὀνειροπολήματα. Ὁ Σέργιος ἐπέμεινε μετὰ πεποιθήσεως λέγων ὅτι εἶχε παλαιόν τι χειρόγραφον τοῦ περιφήμου χημικοῦ Στεφάνου τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἐν' ᾧ ἐλέγοντο ταῦτα. Κατ' οὐδένα λόγον ἐπείσθην ἵνα διαβιβάσω τὰς μωρολογίας τοῦ Σεργίου εἰς τον Ἀλῆν. Ὁ δὲ Σέργιος κατέφυγεν (34) εἰς ἕτερον τοῦ σεραγίου Ἕλληνα, ὅστις μετεβίβασεν εἰς τὸν Ἀλῆν τὰς προτάσεις τοῦ Σεργίου. Ὁ Ἀλῆς δὲν ἐφάνη τόσον δύσπιστος καὶ ἠθέλησεν ἵνα γίνωσι δοκιμαί. Ὁ Σέργιος προέτεινεν ὅτι ἀπητεῖτο ἀνθρώπινος κόπρος διετάχθησαν τὰ παιδιά, τοῦ Σεραγίου ἵνα κοπρίζωνται εἰς τὸν ἐπάνω μπακτσὲ ὅθεν ὁ Σέργιος ἐλάμβανε τὴν κόπρον. Τῷ ἐδόθησαν καί τινες Ἀλαμπῆκοι(2) εἰργάσθη ἀλλ' ὅμως ἀπέτυχε, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι δὲν εἶχε τ' ἀπαιτούμενα ἐργαλεῖα. Ὁ Ἀλῆς εἰς περίεργειαν βαλθεὶς ἀπεφάσισεν ἵνα τῷ προμηθεύσῃ τ' ἀναγκαιοῦντα. Ἐδόθη ὁ κατάλογος τῶν ἀπαιτουμένων καὶ ἐστάλη εἰς Βενετίαν ἄνεψ ός τις τοῦ Σεργίου δράκονος ἵνα τ' ἀγοράσῃ· μετ' ὀλίγον ἔφθασαν τὰ ἐργαλεῖα εἰς 40 φορτώματα. Ὁ Σέργιος συνεργὸν ἔχων καί τινα Παπα—Παῦλον μουσικὸν ἐν τῇ μητροπόλει τῶν Ἰωαννίνων ἐκλείσθη εἰς τὸ μικρὸν σεράγιον τῆς Λιθαρίτσας καὶ ἐκεῖ μετὰ τυφλοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ μεγάλης πεποιθήσεως εἰργάζετο κατασκευάζων διάφορα ἀλχειμικὰ ἔργα. Ὁ Ἀλῆς ἐτήρει μυστικὰ τὰ γιγνόμενα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχον παρουσιασθῇ κρούσματα πανώλους εἰς τὰ Ἰωάννινα, τότε δὲ ὁ Ἀλῆς μετ' ἐμοῦ καὶ ἄλλων ἐκλείσθη εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἀνάκτορον πρὸς προφύλαξιν. Ἐκεῖ εἶδον τὸ Σέργιον καταγινόμενον μετὰ τυφλοῦ ἐνθουσιασμοῦ (35) καὶ ἀγανακτοῦντα διὰ τὴν δυσπιστίαν μου. Εἶχεν ὁρισει ὡς χρόνον τῆς περατώσεως τῆς ἐργασίας ἐννέα μήνας. Τὸ ἔτος εἶχε παρέλθει καὶ τὰ μαγικὰ πλούτη δὲν ἐφαίνοντο. Ὁ Ἀλῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀνεχώρησε διὰ τὰ θερμὰ λουτρὰ τῶν Ἀγράφων διατάξας ἵνα φυλάττεται ὁ Σέργιος. Ἐπιστρέψας διέταξεν

1. Ἐδῶ ὁ Λιδωρίκης παράλειψε «καὶ τὸν παρέλαβε».
2. Συσκευὴ ἀποστάξεως κυρίως στεμφύλων.

ἵνα τὸν κρεμάσωσι, θέσας τὴν ἐπιγραφὴν «ὁ ἀπατῶν τὸν ἀφέντην του αὐτὸ τοῦ πρέπει»(1).

Ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ Σεργίου ἀναφέρω καὶ τὸ ἑξῆς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σεργίου ἐπαρουσιάσθη εἰς Ἰωάννινα σεΐχης τις (καλόγηρος) ἐκ Μαρόκου ἐπωνομαζόμενος διὰ τὸ πάχος του σεΐχ—σουσμάνης. Ἐπαγγέλετο τὸν μάντην καὶ τὸν ἀλχημιστὴν καὶ ἀνεδέχθη ἵνα τελειώσῃ τὸ ἔργον τοῦ Σεργίου ἐπειδὴ ὅμως ἐπῆλθεν ἡ πολιορκία δὲν εἴδομεν κατὰ πόσον ἤθελεν ἐπιτύχει.

Ὁ σεΐχης οὗτος εἶχε κατασκευάσει μαγικόν τινα καθρέπτην ἐξ ἐστιλβωμένου χάλυβος, τὸν ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀλῆν· εἰς δὲ τὸν καθρέπτην ἐκεῖνον ἐλέγετο ὅτι ἐφαίνοντο τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τὴν στιγμὴν ἐκείνην συμβαίνοντα.

Μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁ σεΐχης οὗτος μυστηριωδῶς πλησιάσας με μοὶ εἶπεν ὅτι θέλει μοὶ εἴπει κάτι τι κατ' ἰδίαν. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὸ δωμάτιόν μου μοὶ εἶπεν ὅτι θὰ γίνω (36) μεγάλος ἄνθρωπος καὶ θὰ ἐξουσιάσω ὅλα τὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς, ἐγὼ δὲ τῷ εἶπον πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ γίνω ἀφοῦ δὲν εἶμαι Τοῦρκος ἑπομένως ἀδύνατον νὰ γίνω πασσᾶς. Ὁ Σεΐχης μοὶ προσέθηκε μυστηριωδῶς «σὲ λίγο θὰ γίνῃ τὸ Ρωμαΐϊκο καὶ αὐτὰ τὰ μέρη (ἀπαριθμῶν μοι τὴν Πελοπόννησον, Στερεὰν κτλ.) θὰ τὰ πάρητε οἱ Χριστιανοί». Ἐγὼ ἔμεινα ἐκστατικὸς ἀκούων τοιαῦτα εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν οὐδεὶς ἔτι ὠνειρεύετο τὸ Ρωμαΐϊκον καὶ φοβούμενος μήπως γίνωσι γνωστὰ εἰς τὸν Ἀλῆν, ὅστις δεισιδαιμονικῶς πιστεύων τὰ τοιαῦτα ἠδύνατο νὰ μὲ θανατώσῃ(2).

(Συνεχίζεται)

---

1. Τὸ Σέργιο τὸν κρέμασαν στὰ 1818. Ὁ Ἀραβαντινὸς (σελ. 388) μᾶς λέει πὼς στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἀλῆ ἦταν κι' «ὁ *Vicenzo Miccarelli* πρώην ἱερεὺς Ἰταλὸς ἐπαγγελλόμενος τὸν χημικόν. Ὁ ἀγύρτης, οὗτος, ἐπαγγελόμενος τὴν ἀνεύρεσιν μετάλλων, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Σεργίου Θεσσαλονικέως, φοβούμενος μὴ ὑποστῇ τὴν αὐτὴν ἐκείνου τύχην, ἐδραπέτευσεν ἐξ Ἰωαννίνων».

2. Ἡ κόρη τοῦ Λιδωρίκη στὸ βιβλίο της (σελ. 27) ἀναφέρει πὼς ὁ πατέρας της ὅταν ἀκόμα ἦταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Τεπελενλῆ εἶδε αὐτὸ τὸ ὄνειρο. «Ὅτι εὑρίσκετο εἰς ἀπέραντον πεδιάδα, ἐν τῇ μέσῃ τῆς ὁποίας ἔθαλλε πελώριον δένδρον, μὲ κορμόν, καὶ κλάδους μεγάλων διαστάσεων, καὶ ὅτι ἐνῷ ἵστατο καὶ ἐθαύμαζε τοῦτο, αἰφνιδίως θύελλα τρομακτικὴ ἐνέσκυψεν, οἱ κλάδοι μετὰ πατάγου ἐθραύσθησαν, καὶ ὀλίγον μετὰ ταῦτα τὸ δένδρον ἐξερριζώθη καὶ κατέπεσεν, αἱ πελώριαι ρίζαι του ἐφαίνοντο ὑπὲρ τὴν γῆν, καὶ χαῖνον βάραθρον ἐσχηματίσθη, ὅπου τοῦτο πρὶν ἔκειτο· ὁ νέος τρομάξας ἀπεσύρετο ἐκεῖθεν, ὅτε ἐκ τοῦ βαράθρου ἀναπηδᾷ ὡραία νεάνις μὲ γλυκὺ τὸ πρόσωπον καὶ τεταμένας ἔχουσα τὰς χεῖρας πρός τι ἀντικείμενον καὶ τὸ βλέμμα· ὁ Λιδωρίκης στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ βλέμματος τῆς κόρης βλέπει μεσήλικα γυναῖκα ὑψηλὴν ἐπιβλητικήν, ἥτις ἐπίσης τείνουσα τὰς χεῖρας ἀπεκάλει τὴν νέαν, Ἑλένη μου, Ἑλένη μου! καὶ ἐξύπνησεν».

Ζήτησε ὁ Λιδωρίκης νὰ τοῦ τὸ ἐξηγήσει κάποιος δερβίσης ποὺ εἶχε φιλικὲς σχέσεις μαζύ του, καὶ κατὰ τὴν Παπαηλιοπούλου: «Ὁ δερβίσης μὴ διστάσας ἀπεφήνατο: «Ἄκουσον παιδί μου, λέγει. Θὰ γείνῃ τὸ Ρωμαΐϊκο, δὲν δύναμαι νὰ εἰπῶ πότε, ἀλλὰ δὲν θὰ περάσουν πολλὰ ἔτη. Τὸ δένδρον τὸ μεγάλο εἶναι ὁ Ἀλῆ πασσᾶς, θὰ πέσῃ εἰς τὸ νιζάμι (δυσμένειαν) τοῦ Σουλτάνου, καὶ πρότερον θὰ σκοτωθοῦν τὰ παιδιά του, διότι ἔπεσαν πρῶτον οἱ κλάδοι τοῦ δένδρου καὶ ὕστερον ὁ Σουλτάνος θὰ κόψῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ πατρός. Μεγάλη καὶ αἱματηρὰ ἐπανάστασις θὰ γίνῃ. Ἡ κόρη, ἡ ἐκ τοῦ βαράθρου ἀναπηδήσασα εἶναι ἡ Ἑλλὰς ἐλευθερωμένη. μεγάλη δὲ Δύναμις ἰσχυρὰ προστατεύσει τὴν ἀπελευθέρωσίν σας, ἥτις εἰς τὸ ὄνειρον παρίστατο ὡς ἡ μεσῆλιξ γυνή». «Σιώπα, δερβίση μου, λέγει ἔντρομος ὁ Λιδωρίκης, μὴ τὸ μάθῃ ὁ πασσᾶς καὶ ἡ κεφαλή μου κινδυνεύει». «Μὴ φοβῆσαι, τῷ λέγει ὁ δερβίσης. ἡ ζωή σου θὰ εἶναι μακροχρόνιος, θὰ εἶσαι εἷς ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὴν ἐλευθερωμένην Ἑλλάδα, θὰ ἴδῃς τὰ τέκνα τῶν τέκνων σου καὶ θὰ ἀναπαυθῇς ἐν εἰρήνῃ».

Ὁ δερβίσης αὐτὸς νὰ εἶναι τάχατες ὁ ἴδιος ὁ σεΐχης ποὺ ἀναφέρει ὁ Λιδωρίκης στὰ ἀπομνημονεύματά του;

ΤΑΚΗ ΛΑΠΠΑ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΛΙΔΩΡΙΚΗΣ*

Ο ΣΦΡΑΓΙΔΟΦΥΛΑΚΑΣ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΣΑ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Ὁ εἰρημένος σεΐχης εἶχε συχνὰς μετὰ τοῦ Ἀλῆ καὶ μυστικὰς συνεντεύξεις, καθ' ἃς ἄγνωστον τί τῷ ἐπροφήτευσε.

Καθ' (1) ἣν ἐποχὴν ἐπῆγον εἰς Ἰωάννινα, (2) ὁ Ἀλῆς ἐπολέμει κατὰ τῶν Σουλιωτῶν, καθ' ὧν εἶχε συγκεντρώσει πολλὰς δυνάμεις. Οἱ Σουλιῶται φθάσαντες εἰς τὴν τελευταίαν ἀνάγκην ἐδέχθησαν ἐπὶ τέλους τὰς προτάσεις τοῦ Ἀλῆ νὰ τοὺς πληρώσῃ 800 πουγγιὰ γρόσια καὶ ν' ἀναχωρήσωσι. Τινὲς τούτων, οἷον οἱ Βοτσαραῖοι εἶχον προηγουμένως παραδοθῆ καὶ ὁ Ἀλῆς τοὺς διώρισε καπεταναίους εἰς Τσου . . . . . .

. . . . . .

Ζ'.

(37) Σημειωτέον ἐν ᾧ οἱ Σουλιῶται ἐπαναστάτησαν (3) ἐζήτησαν τὸ φρούριον τοῦ Σουλίου ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ἀλῆ, ὁ δὲ Ἀλῆς ὡσεὶ δυσπιστῶν πρὸς τούτους δὲν διέταττεν ἵνα τοῖς παραδοθῇ τὸ φρούριον. Ὅταν οἱ Σουλιῶται μετὰ τῶν Ἀγάδων καὶ λοιπῶν ἔφθασαν εἰς τὸ ποτάμι τῆς Ἄρτας καὶ ὁ Γῶγος διωρίσθη ὑπὸ τῶν Ἀρτινῶν τούρκων πρὸς καταδίωξιν, συγχρόνως δ' ἔφθασαν εἰς ἐπικουρίαν ὁ Ἰουσοὺφ—πασσᾶς καὶ ὁ Νούρκας Σεβράνης ἐξ Ἀκαρνανίας, ἀμφότεροι δὲ οἱ στρατοὶ ἦσαν πέραν καὶ ἔνθεν τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτης, ἦλθεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἀδελφὸς τοῦ γραμματικοῦ Μάνθου φέρων ἀπόκρυφον ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀλῆν. Ἐλθὼν εἰς Ἄρταν καὶ ἀνταμώσας ἐμὲ καὶ ἄλλους ἑταιριστὰς μᾶς εἶπεν ὅτι ἂν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη φθάσῃ εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ, θὰ παραδώσῃ ἀμέσως τὸ φρούριον εἰς τοὺς Σουλιώτας. Ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη καλῶς ἐσφραγισμένη ἦτο γε-

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου καὶ τέλος.

1. Τὸ μέρος αὐτὸ χρονολογικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν πιὸ μπροστά. Τὸ ἄφησα ὅμως στὴ θέση ποὺ τὸ βρῆκα γιατ' εἶναι γραμμένο στὴν ἴδια σελίδα. Μπορεῖ νὰ ἦταν ἡ ἀρχὴ ἑνὸς ἄλλου κεφαλαίου ποὺ δυστυχῶς ὅμως ὅλο τὸ ὑπόλοιπο χάθηκε.

2. Κατὰ τὰ 1800.

3. Δεκέμβρης τοῦ 1820.

γραμμένη πιθανὸν παρά τινος τῆς Αὐλῆς καὶ ἔφερε τὴν ἐπιγραφὴν «πρὸς τὸν φίλον». Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐφροντίσαμεν ἵνα μυστικῶς στείλωμεν εἰς τοὺς Σουλιώτας, παραστήσαντες τὴν σπουδαιότητα καὶ προτρέποντες ἵνα τὴν στείλωσιν, ὡς γνωρίζουσιν, εἰς τὸν Ἀλῆν. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐστάλη μυστικῶς πρὸς τὸν Ἀλῆν, ὅστις ἅμα τὴν ἀνέγνωσε διέταξε παρευθὺς ἵνα παραδοθῇ τὸ φρούριον εἰς τοὺς Σουλιώτας.

Μετὰ τοῦ Νούρκα ἀνεχωρήσαμεν (38) διὰ τὸ Βραχώριον, καθ' ὁδὸν εὕρομεν διαφόρους ὁπλαρχηγούς, οἷον τὸν Τσόγκαν, Καραϊσκάκην, Ἀνδρέαν Ἴσκον, Ὀδυσσέα (1), Βαρνακιώτην, πρὸς τοὺς ὁποίους ὡμίλησα κατ' ἰδίαν διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Εὗρον αὐτοὺς προθύμους καὶ μετὰ θάρρους, μόνος δὲ ὁ Γεώργιος Μαυρομμάτης ἐφαίνετο πεφοβισμένος παριστῶν φόβους καὶ ἀπελπισίας. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ οὗτοι μοῦ εἶπον ὅτι εἶχαν ἀπόφασιν νὰ κτυπήσουν τὸν διαβαίνοντα, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν ἦσαν καλῶς παρασκευασμένοι τὸ ἀνέβαλλον. Ὁ Νούρκας ἐνόμιζεν ὅτι ἐγὼ ὁμιλῶν πρὸς τούτους τοὺς προέτρεπον ἵνα διατελοῦσιν ἥσυχοι καὶ μὴ ἐπαναστατήσωσιν.

Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀνεχώρησεν εἰς Λεβαδείαν κατεσπευσμένως εἰς τὴν Γέφυραν δὲ τῆς Τατάρνας ἀπαντήσας σῶμα Γκέκηδων ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐφόνευσε.

Ἐλθόντες εἰς τὸ Βραχώριον μετὰ τοῦ Νούρκα ἔμεινα ἐκεῖ, συλλογιζόμενος ὅμως ὅτι κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ Ὁμὲρ—πασσᾶ, ὁ Χουρσίτης ἤθελε μὲ συλλάβῃ, ἀνεχώρησα διὰ τὸν ὁπλαρχηγὸν Τσόγκαν πρὸς τὰ μέρη τῆς Βονίτσης. Ἐκεῖ δ' ἔμαθα ὅτι ἔστειλλεν ἀνθρώπους ὁ Χουρσίτης νὰ μὲ συλλάβουν. Ἔσπευσα ἀμέσως καὶ ἔγραψα πρὸς τὸν Γῶγον νὰ ἐπαναστατήσῃ ὅστις καὶ τῷ ὄντι ἔπραξε τοῦτο, ἐγὼ δὲ μετέβην παρὰ τῷ Γώγῳ ὅστις . . . . . .

. . . . . .

Η'.

. . . . . .

. . . . . .

(39)(2) μετὰ τῶν Ἑλλήνων· συγχρόνως δὲ ἀπεστάλη καὶ ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα μεθ' οὗ μετ' οὐ πολὺ προσῆλθον καὶ οἱ δυσαρεστημένοι ἀγάδες, διαλυθείσης τῆς Τουρκαλβανικῆς συμμαχίας.

Σημειωτέον ὅτι ἐν ᾧ εἴμεθα ἐστρατοπεδευμένοι Ἀλβανοὶ καὶ Ἕλληνες πέριξ τῆς Ἄρτης, ὁ Ἀλῆς στενοχωρηθείς, διότι ὁ ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων (Λιθαρίτσα) Ἀλβανὸς Γκέκας φρούραρχος του Μαχμοὺτ—βέης—Ζογόλης συμφωνήσας κατὰ πρῶτον μετὰ τοῦ Ἀλῆ ἵνα τὸν ὑπηρετήσῃ ἓν ἔτος μεθ' ὅ νὰ λάβῃ τοὺς μισθούς του καὶ ἀπέλθῃ· παρελθόντος τοῦ ἔτους χαριζόμενος παρέτεινεν ἐπὶ δύο μήνας τὴν διαμονήν του, ἐλθὼν συνάμα εἰς συμφωνίας μετὰ τοῦ Χουρσίτου, ἂν τὸν δέχεται νὰ προσκυνήσῃ. Ὁ Χουρσίτης ἐδέχθη, μὲ τὴν συμφωνίαν ἵνα τοῦ παραδώσῃ τὴν Λιθαρίτσαν, οὗτος ὅμως δὲν συνήνεσε λέγων ὅτι θέλει ὑπάγει μόνος

1. Ὀδυσσέα Ἀντροῦτσο.
2. Δὲν ὑπάρχει τὸ προηγούμενο μέρος.

του καὶ θὰ παραδώσῃ τὸ κάστρον εἰς τὸν Ἀλῆν. Ὁ Χουρσίτης ἐδέχθη, ἀφ' οὗ δὲ παρῆλθον οἱ δύο μῆνες εἰδοποίησε τὸν Ἀλῆν νὰ παραλάβῃ τὸ φρούριον, αὐτὸς δ' ἐξελθὼν ἐπροσκύνησε τὸν Χουρσίτην, ὅστις ἐκτιμῶν τὴν ἀνδρείαν καὶ τιμιότητά του, τὸν διώρισε Πασσᾶν.

Ὁ Ἀλῆς διώρισεν ἕν σῶμα Ἀλβανῶν ἵνα καταλάβῃ τὸ φρούριον μὴ ἐμπιστευόμενος ὅμως ἔγραψε πρὸς τοὺς ἄνω νὰ τοῦ στείλουν βοήθειαν ἥτις πρὶν ἔλθῃ παρεδόθη τὸ φρούριον. Ἡτοιμάσθη λοιπὸν ἕν σῶμα Ἀλβανῶν καὶ Ἑλλήνων διοικούμενον ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ μόλις ἔφθασαν καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἀδυνατῶν νὰ ἀντισταθῇ ἐπὶ πλέον παρεδόθη(1).

(40) Ἀφοῦ ἐπέστρεψαν οὗτοι ἀπεφασίσαμεν ἵνα ἐπιπέσωμεν κατὰ τῆς Ἄρτης. Τὸ Ἑλληνο—Ἀλβανικὸν στρατόπεδον κατεσκηνωμένον εἰς Πέτα, Κομπότι καὶ τὰ πέριξ συνέκειτο ἐκ 4.000 περίπου ἐπὶ κεφαλῆς ἔχον τοὺς Μάρκον Βότσαρην, Γῶγον, Ἀ. Ἴσκον, Καραϊσκάκην, Ἄγο—Μουχριάρην, Μουχουρτάρη—Πούτσα κλπ. Ἐντὸς δὲ τῆς Ἄρτης εἶχον τοποθετηθῆ οἱ Ἰσμαὴλ—πασσᾶς Γιαννιώτης, Ἰσμαὴλ—πασσᾶς Πλιάσσας, Χασὰν—πασσᾶς Ὀσμανλῆς, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ὀμὲρ—Βρυώνη, ὁ Χασνατάρης τοῦ Χουρσίτου κλπ. μετὰ στρατοῦ ἐκ 5.000 περίπου. Σημειωτέον ὅτι οἱ ἐκ Λιθαρίτσας ἐπιστρέψαντες κατέλαβον τὸ χωρίον Μαράτι, πέραν τοῦ ποταμοῦ, κατάφυτον ἀπὸ κήπους. Οἱ ἐν Ἄρτῃ Τοῦρκοι ἰδόντες τούτους ἐνόμισαν ὅτι ἦλθον προσωρινῶς ἵνα λαφυραγωγήσωσι καὶ ἀπέλθωσιν. Ἐπειδὴ ὅμως τὴν ἐπιοῦσαν δὲν τοὺς εἶδον φεύγοντας, ἀπεφάσισαν ἵνα τοὺς ἐκβάλωσι· ὅθεν ἐξῆλθεν ἀρκετὴ δύναμις ἥτις ἤνοιξε πόλεμον μετ' αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τοὺς ἐκβάλῃ, συγχρόνως δὲ καὶ ἡμεῖς εἴχομεν εἰδοποιηθῆ νὰ πλησιάσωμεν πρὸς τὴν Ἄρταν καὶ ἐλθόντες κατελάβομεν ἕνα λόφον ἄνωθεν τῆς Ἄρτης. Τὴν ἐπιοῦσαν ἀπεφασίσθη ἵνα ἐπιπέσωμεν πρὸς τὰ ὀχυρώματα καὶ ἀπελθόντες μετὰ πόλεμον κατελάβομεν αὐτά· μείναντες εἰς τὰ ὀχυρώματα καὶ ἀπελθόντες μετὰ πόλεμον κατελάβομεν αὐτά· μείναντες εἰς τὰ ὀχυρώματα τὴν ἐπιοῦσαν εἰσήλθομεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐδιώξαμεν τοὺς Τούρκους, οἵτινες κατέλαβον τὸ φρούριον, τὴν Μητρόπολιν καὶ τὴν θέσιν ὀχυρὰν «Κουσολάτο», οὕτω δ' ἐγενόμεθα κύριοι (41) τῆς πόλεως ἐκτὸς τῶν τριῶν θέσεων. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐγὼ ἔλαβον τὴν οἰκογένειάν μου καταφυγοῦσαν εἰς Κουσολάτο καὶ τὴν ἐξησφάλισα εἰς Αἰτωλικόν.

Ἐν ᾧ δὲ ἐγίνοντο ταῦτα ἔφθασεν ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὁ Ὀμὲρ πασσᾶς. Οἱ συμμαχοῦντες ἀγάδες φοβούμενοι τὴν ἐπιρροὴν παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς τοῦ Ὀμέρ, μᾶς εἶπον καὶ ἐγράψαμεν εἰς τὸν Ὀδυσσέα ἵνα τὸν ἐμποδίσῃ νὰ ἔλθῃ· οὗτος ὅμως ἀδυνατῶν τὸν ἄφησε καὶ διῆλθεν. Ἐν ᾧ εἴμεθα οὕτως ἐστρατοπεδευμένοι, οἱ ἀγάδες πειθόμενοι εἰς τὰς προτροπὰς τοῦ Ὀμέρ, ἐγύρισαν μετ' αὐτοῦ

1. Στὴν ἴδια σελίδα σβησμένο μὲ μιὰ γραμμὴ ἀπ' τὸν ἴδιο τὸ συγγραφέα: «Ἡ δὲ ἐπικουρία ἐπέστρεψε. Τότε ἀπεφασίσθη ὁριστικῶς μετὰ τῶν ἀγάδων συμμάχων ἵνα κτυπήσωμεν τὴν Ἄρταν. Εἰσήλθομεν εἰς Ἄρταν κλεισθέντων τῶν Τούρκων εἰς τὸ φρούριον. Τότε μετεκαλέσθη εἰς Ἰωάννινα ἐκ τῆς Ἀνατ(ολικῆς) Ἑλλάδος ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης, ὅστις ἐπρότρεψεν ἐπανειλημμένως τοὺς ἀγάδες ἵν' ἀποσπασθῶσιν τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω δὲ διηρέθημεν, καὶ οἱ μὲν ἀγάδες ἡνώθησαν μετὰ τῶν στρατευμάτων, ἡμεῖς δὲ ὀπισθοχωρήσαμεν πρὸς τὸ Κομπότι, Πέτα κλπ.

καὶ οὕτω διελύθημεν καὶ ἡμεῖς μὲν ἐστρέψαμεν πέραν τῆς Ἄρτης πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ἠνώθησαν μετὰ τῶν Τούρκων.

Ἡ διαλυθεῖσα Ἀλβανο—Ἑλληνικὴ συμμαχία διέλυσε καὶ πᾶσαν ἐλπίδα τοῦ Ἀλῆ, ὅστις κεκλεισμένος ἐντὸς τοῦ φρουρίου τῆς λίμνης διετήρει ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἀπόφασιν ἔχων ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀνάγκη νὰ καῇ ἢ νὰ παραδοθῇ. Οἱ πολιορκοῦντες, βλέποντες τὴν ἀμετάτρεπτον τούτου ἐπιμονήν ἀπεφάσισαν ἵνα διὰ δόλου λύσωσι πολιορκίαν ἐπιβλαβῆ καὶ μὴ συμφέρουσαν, κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Τῷ ἔστειλαν ὅθεν Σουλτανικὰ φερμάνια δι' ὧν δῆθεν ἐλέγετο ὅτι ἔπρεπε νὰ παραδώσῃ τὰ Ἰωάννινα καὶ (42) ἀσφαλῶς μετὰ τῶν θησαυρῶν του καὶ τῆς ἀκολουθίας του μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἐξιλεωθῇ ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Ἀλῆς μὴ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς εἰλικρινείας ἐδέχθη τὴν συγχώρησιν καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὸ νησίον τῆς Λίμνης πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Κεχαγιὰ τοῦ Χουρσίτου, ὅτις ἔμελλεν ἵνα ἔλθῃ. Ἐν ᾧ ὁ Κεχαγιᾶς ἀνέβαινε τὴν κλίμακα καὶ ὁ Ἀλῆς ἐξῆλθε πρὸς προϋπάντησίν του, ὁ πρῶτος ἐξαγαγὼν πιστόλιον ἐπυροβόλησε κατὰ τοῦ Ἀλῆ λέγων «Σουλτανικὴ προσταγή», συγχρόνως δὲ καὶ ὁ Ἀλῆς ἀντεπυροβόλησε κατὰ τοῦ Κεχαγιᾶ πηδήσαντος παρευθὺς κάτω τῆς κλίμακος καὶ τοῦ ἔκαυσε μόνον τὰ φορέματα, τότε δὲ ἀντέστησαν οἱ ἄνθρωποί του κατὰ τῶν Σουλτανικῶν καὶ ἤναψε πόλεμος. Ὁ Ἀλῆς ἐπληγώθη εἰς τὴν χεῖρα καὶ ἐν ᾧ οἱ ἄνθρωποί του τῷ ἔδενον τὴν πληγὴν ἄνθρωποι κάτωθεν τοῦ κατωγείου ἐπυροβόλησαν διὰ τῶν σχισμάδων τοῦ πατώματος κατὰ τοῦ Ἀλῆ, τὸν ὁποῖον μία σφαῖρα ἐπλήγωσε θανασίμως εἰς τὴν κοιλίαν· ἔπεσε διατάττων ἵνα φονεύσωσι τὴν Βασιλικήν.
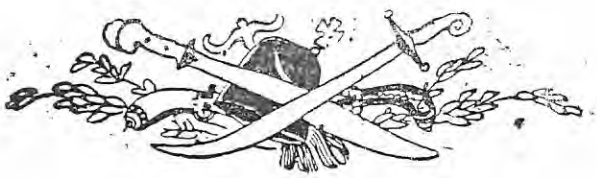
Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Ἀλῆ ἐξηκολούθουν πολεμοῦντες, προσκληθέντες δὲ εἰς παράδοσιν ἐξήτησαν ἵνα παραδοθῶσιν εἰς ἀνθρώπους τοῦ Ὀμὲρ—Βρυώνη, πρὸς οὓς παρεδόθησαν καὶ ἐλυτρώθησαν.